

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему

«Педагогічні умови формування творчої активності молодших школярів»
(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 3 курсу, групи ДМП-ОПН22-1
спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки
(код і найменування спеціальності)

_____/Олексій МІЗЯК
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник _____/Зоя ГИРИЧ/
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент _____/
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о.завідувачки кафедри _____/Наталія БРЮХАНОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____/Ольга ЛИТВИН/
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувачки кафедри
Наталія БРЮХАНОВА
(підпис, ініціали, прізвище)

“___” червня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

студента Мізяка Олексія Григоровича

1. Тема: «Педагогічні умови формування творчої активності молодших школярів»

затверджена наказом по академії № _____ від «___» _____ 2025 р.

2. Термін здачі закінченої роботи «___» _____ 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи/проекту: Об’єкт дослідження: творча активність молодших школярів. Предмет: педагогічні умови формування творчої активності молодших школярів. Мета: Визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов, що сприяють формуванню творчої активності молодших школярів у процесі навчально-виховної діяльності. Завдання дослідження 1. Проаналізувати теоретичні підходи до проблеми формування творчої активності в дітей молодшого шкільного віку у психолого-педагогічній літературі. 2. З’ясувати сутність понять «творча активність», «творчі здібності», «педагогічні умови» та їх взаємозв’язок у контексті початкової освіти. 3. Виявити особливості розвитку творчої активності у молодшому шкільному віці та чинники, що на неї впливають. 4. Сформулювати та науково обґрунтувати педагогічні умови, які сприяють активізації творчої діяльності молодших школярів у навчально-виховному процесі. 5. Розробити й апробувати методику формування творчої активності учнів початкових класів у процесі навчання. 6. Провести педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов. 7. Проаналізувати результати експерименту, узагальнити висновки та сформулювати практичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо розвитку творчої активності молодших школярів.

4. Зміст роботи/проєкту (перелік питань, які належить розробити): Розділ 1. Теоретичні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів; Розділ 2. Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів у навчальній діяльності; Розділ 3 Дослідно-експериментальна робота з розвитку творчих здібностей молодших школярів

5. Перелік графічного матеріалу (презентаційний матеріал):
презентація доповіді за результатами дослідження з використанням комп'ютерної презентаційної програми Power Point

6. Дата видачі завдання «____» _____ 2025 р.

Керівник

(підпис) Зоя ГИРИЧ
(ім'я, прізвище)

Завдання прийняв до виконання

(підпис) Олексій МІЗЯК
(ім'я, прізвище)

**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
виконання кваліфікаційної роботи**

№ з/п	Назва етапів роботи та питань, які мають бути розроблені відповідно до завдання	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1	Аналіз літературних джерел, написання категоріального апарату роботи		виконано
2	Написання розділу 1 Теоретичні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів		виконано
3	Написання розділу розділу 2 Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів у навчальній діяльності		виконано
4	Проведення дослідно-експериментальна робота з розвитку творчих здібностей молодших школярів		виконано
4	Написання розділу 3 Результати дослідно-експериментальна робота з розвитку творчих здібностей молодших школярів		виконано
5	Написання висновків, формування анотації, впорядкування списку літератури		виконано
6	Оформлення дипломної роботи та представлення її на кафедрі		виконано

Студент

(підпис) Олексій МІЗЯК
(ім'я, прізвище)

РЕФЕРАТ

Робота містить: 67 стор., 5 рис., 6 табл., 4 джерел, 4 додатки.

Об'єкт дослідження: творча активність молодших школярів.

Предмет: педагогічні умови формування творчої активності молодших школярів.

Мета: Визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов, що сприяють формуванню творчої активності молодших школярів у процесі навчально-виховної діяльності.

Гіпотеза: розвиток творчих здібностей буде ефективнішим, якщо:

- систематично стимулювати дітей до творчості;
- створювати мотиваційне середовище;
- впроваджувати творчі завдання на уроках;
- враховувати вікові особливості дітей;
- розробити та застосовувати дидактичні матеріали, що сприяють розвитку креативності;
- враховувати інтереси особистості учня.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до проблеми формування творчої активності в дітей молодшого шкільного віку у психолого-педагогічній літературі.
2. З'ясувати сутність понять «творча активність», «творчі здібності», «педагогічні умови» та їх взаємозв'язок у контексті початкової освіти.
3. Виявити особливості розвитку творчої активності у молодшому шкільному віці та чинники, що на неї впливають.
4. Сформулювати та науково обґрунтувати педагогічні умови, які сприяють активізації творчої діяльності молодших школярів у навчально-виховному процесі.

5. Розробити й апробувати методику формування творчої активності учнів початкових класів у процесі навчання.

6. Провести педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов.

7. Проаналізувати результати експерименту, узагальнити висновки та сформулювати практичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо розвитку творчої активності молодших школярів.

Ключові слова: творість, творча активність, молодші школярі, розвиток, активізація.

ABSTRACT

The work contains: 67 pages, 5 figures, 6 tables, 40 sources, 4 appendices.

Object of research: creative activity of younger schoolchildren.

Subject: pedagogical conditions for the formation of creative activity of younger schoolchildren.

Purpose: To determine, substantiate and experimentally verify the effectiveness of pedagogical conditions that contribute to the formation of creative activity of younger schoolchildren in the process of educational and educational activities.

Hypothesis: the development of creative abilities will be more effective if:

- systematically stimulate children to creativity;
- create a motivational environment;
- introduce creative tasks in lessons;
- take into account the age characteristics of children;
- develop and apply didactic materials that contribute to the development of creativity;
- take into account the interests of the student's personality.

Research objectives:

1. To analyze theoretical approaches to the problem of the formation of creative activity in younger schoolchildren in the psychological and pedagogical literature.

2. To clarify the essence of the concepts of "creative activity", "creative abilities", "pedagogical conditions" and their relationship in the context of primary education.

3. To identify the features of the development of creative activity in younger school age and the factors that influence it.

4. To formulate and scientifically substantiate pedagogical conditions that contribute to the activation of the creative activity of younger schoolchildren in the educational process.

5. To develop and test the methodology for the formation of creative activity of primary schoolchildren in the learning process.

6. To conduct a pedagogical experiment in order to verify the effectiveness of the proposed pedagogical conditions.

7. To analyze the results of the experiment, summarize the conclusions and formulate practical recommendations for primary school teachers regarding the development of creative activity of younger schoolchildren.

Keywords: creativity, creative activity, younger schoolchildren, development, activation.

ЗМІСТ

Вступ	9
Розділ 1. Теоретичні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів	12
1.1. Сутність понять «творча діяльність» і «творчі здібності»	12
1.2. Специфіка розвитку творчих здібностей молодших школярів у навчальній діяльності	19
Висновки до розділу 1	21
Розділ 2. Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів у навчальній діяльності	22
2.1. Особливості розвитку творчих здібностей у молодшому шкільному віці	22
2.2 Психолого-педагогічні умови організації освітнього процесу з орієнтацією на творчість	30
Висновки до розділу 2	36
Розділ 3 Дослідно-експериментальна робота з розвитку творчих здібностей молодших школярів	38
3.1 Діагностика вихідного рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів	38
3.2 Розробка та особливості впровадження в освітній процес комплексу завдань та вправ щодо розвитку творчих здібностей	45
3.3 Визначення рівня ефективності виконаної роботи з розробки проекту розвитку творчих здібностей молодших школярів	49
Висновок до 3 розділу	55
Висновок	56
Список використаної літератури	59
Додаток А	63
Додаток Б	64
Додаток В	65
Додаток Г	66
Додаток Д	67

Вступ

Актуальність дослідження. У сучасному світі особливої значущості набуває проблема розвитку творчого мислення у школярів. Суспільство дедалі більше потребує особистостей, які здатні нестандартно мислити, швидко адаптуватися до змін і цілеспрямовано самореалізовуватися, людей, які можуть самостійно формувати свій життєвий шлях, мають навички самовиховання, самовдосконалення та прагнуть постійного розвитку. Проте навчальні підходи, що використовуються в сучасній школі, часто не відповідають вимогам часу — вони орієнтовані здебільшого на механічне запам'ятовування інформації та алгоритмічне повторення дій за зразком вчителя. Такий підхід не сприяє розвитку креативності та поглиблює втрату інтересу до навчання.

Початкова школа має особливо сприятливі умови для формування творчих здібностей, однак цей період швидко минає, а нереалізовані можливості згодом втрачаються безповоротно. Саме тому важливо на ранніх етапах освіти створити умови для активного розвитку фантазії, здатності до аналізу й нестандартного вирішення задач. Відповідно до вимог освітнього стандарту початкової загальної освіти, навчання має бути спрямоване на формування соціальної, інтелектуальної, моральної, духовної зрілості дитини, розвитку її загальної культури та здатності до самостійного пізнання.

Сьогодні особливу увагу слід приділяти вдосконаленню педагогічних підходів, орієнтованих на особистісно зорієнтоване, гуманістичне виховання, що розвиває ініціативність та творчість. Учень повинен навчитися орієнтуватися у потоках інформації, знаходити індивідуальні шляхи її засвоєння та творчо підходити до освітнього процесу.

Школа XXI століття покликана не лише надавати знання, а й створювати умови для розвитку мислення, інтелекту та здібностей учнів. Вчитель, у свою чергу, має формувати вміння мислити критично, висловлювати власну точку зору, приймати рішення та не боятися викликів.

Попри велику увагу з боку науковців, феномен творчості та його вплив на розвиток особистості досі залишається недостатньо дослідженим. Багато теоретичних і практичних питань щодо формування творчих здібностей залишаються відкритими.

Творчий потенціал учнів потребує цілеспрямованої підтримки, а тому актуальним є створення умов, за яких цей потенціал буде максимально розкритий, що і зумовило обрання теми дослідження «Педагогічні умови формування творчої активності молодших школярів».

Об'єкт дослідження: творча активність молодших школярів.

Предмет: педагогічні умови формування творчої активності молодших школярів.

Мета: Визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов, що сприяють формуванню творчої активності молодших школярів у процесі навчально-виховної діяльності.

Гіпотеза: розвиток творчих здібностей буде ефективнішим, якщо:

- систематично стимулювати дітей до творчості;
- створювати мотиваційне середовище;
- впроваджувати творчі завдання на уроках;
- враховувати вікові особливості дітей;
- розробити та застосовувати дидактичні матеріали, що сприяють розвитку креативності;
- враховувати інтереси особистості учня.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до проблеми формування творчої активності в дітей молодшого шкільного віку у психолого-педагогічній літературі.
2. З'ясувати сутність понять «творча активність», «творчі здібності», «педагогічні умови» та їх взаємозв'язок у контексті початкової освіти.
3. Виявити особливості розвитку творчої активності у молодшому шкільному віці та чинники, що на неї впливають.

4. Сформулювати та науково обґрунтувати педагогічні умови, які сприяють активізації творчої діяльності молодших школярів у навчально-виховному процесі.

5. Розробити й апробувати методику формування творчої активності учнів початкових класів у процесі навчання.

6. Провести педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов.

7. Проаналізувати результати експерименту, узагальнити висновки та сформулювати практичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо розвитку творчої активності молодших школярів.

Методологія дослідження: ґрунтується на педагогічних і психологічних теоріях про креативність, системному та комплексному підходах до аналізу освітніх явищ.

Методи:

- Теоретичні: аналіз наукових джерел, узагальнення.
- Емпіричні: педагогічний експеримент (констатуючий, формуючий, контрольний етапи), написання казок, тестування, виконання творчих завдань, опитування.
- Аналіз результатів: якісна та кількісна обробка даних.

Наукова новизна: Уточнено поняття «творча активність молодших школярів» у контексті початкової освіти; визначено та теоретично обґрунтовано сукупність педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування творчої активності учнів молодшого шкільного віку; розроблено та апробовано комплекс педагогічних заходів і методик, спрямованих на активізацію творчого потенціалу молодших школярів у процесі навчання. Розроблено та апробовано методичний інструментарій, спрямований на стимулювання творчого самовираження дітей молодшого шкільного віку в навчально-виховному процесі.

Практичне значення: результати можуть бути використані в практиці початкової школи для розвитку креативного потенціалу учнів.

База дослідження: КЗ «Харківський ліцей №53 Харківської міської ради».

Розділ 1. Теоретичні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів

1.1. Сутність понять «творча діяльність» і «творчі здібності»

Питання творчих здібностей, незважаючи на тривалу історію вивчення, не втрачає своєї актуальності й нині. У всі часи людство цікавилось природою здібностей, зокрема — здатністю до творчості як вищої форми інтелектуального розвитку. У сучасній освітній парадигмі розвиток творчого потенціалу молодших школярів розглядається як одне з ключових завдань початкової школи.

У сучасних умовах, коли суспільство все більше потребує нестандартного мислення, інноваційного підходу та вміння швидко адаптуватися до змін, формування творчої особистості стає пріоритетом. Творчі здібності часто сприймаються як здатність до різних видів діяльності, що потребують креативного підходу. Утім, вони не зводяться лише до таланту в окремій галузі, а охоплюють ширший спектр індивідуально-психологічних характеристик особистості.

Поняття «творчість» та «творча діяльність» тісно пов'язані між собою. Творча діяльність — це процес створення чогось нового: матеріального об'єкта, оригінальної ідеї, нестандартного способу мислення або нової емоційної реакції на навколишню дійсність. Вона є результатом внутрішньої активності людини, її потреби в самовираженні, що особливо виразно проявляється в дитячому віці.

У молодшому шкільному віці спостерігається висока сенситивність до розвитку мислення, уяви, емоційної сфери, що робить цей період надзвичайно важливим для формування творчих здібностей. Саме через уяву та фантазію дитина активно пізнає світ і створює нове. У цьому контексті педагогічне середовище має сприяти активному зануренню учнів у творчі види діяльності як на уроках, так і поза ними.

Творчість, на відміну від репродуктивної діяльності, передбачає генерацію нових ідей та способів дій, які раніше не були частиною особистого досвіду.

Таким чином, творчі здібності — це не лише здатність відтворювати, а й створювати нове, орієнтуючись на власне бачення та креативне мислення.

Сучасна педагогічна наука все більше орієнтується на особистісно-орієнтований підхід, який передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів, розвиток їхньої ініціативності, мотивації та творчого потенціалу. Комплексний підхід до виховання творчої особистості поєднує естетичне, моральне, духовне та інтелектуальне виховання, створюючи умови для всебічного розвитку дитини.

Аналізуючи форми і рівні діяльності, можна виділити репродуктивну (відтворюючу) та творчу (креативну). Репродуктивна діяльність спирається на пам'ять та попередній досвід, тоді як творча вимагає новаторського підходу. Саме розвиток творчої діяльності сприяє глибшому засвоєнню знань та вмінь, перетворюючи освітній процес у захоплюючу і продуктивну взаємодію [4].

Згідно з працями зарубіжних дослідників (Т. Тейлор, Е. Торренс), творчість визначається як:

- Створення нових ідей чи єдностей;
- Формування унікального продукту;
- Самореалізація особистості;
- Взаємодія психічних структур («Я», «Воно», «Над-Я»);
- Мислення, спрямоване на вирішення проблем.

Українські дослідники, зокрема В. Сухомлинський, підкреслювали духовну природу творчості як внутрішню потребу особистості у самореалізації та гармонійному розвитку [5].

Виділяють такі якості, що характеризують творчу особистість: гнучкість мислення, оригінальність ідей, висока уява, інтуїція, естетичні смаки, готовність до ризику, мотивація до пізнання.

На думку більшості вчених, творчі здібності формуються у процесі діяльності — саме участь у творчих завданнях стимулює їхній розвиток. При цьому ключовим фактором є мотивація, яка поєднує мету, інтереси та внутрішню потребу у самореалізації (К. Роджерс, А. Маслоу) [10].

Існують різні наукові підходи до визначення творчих здібностей:

1. Творчість є похідною від інтелектуальної обдарованості.
2. Креативність виступає як окрема, автономна здібність.
3. Творчі здібності — результат взаємодії інтелекту, мотивації та досвіду.

Творчі здібності — це індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують здатність до створення нових ідей, підходів і продуктів у різних видах діяльності. Їхній розвиток є особливо ефективним у початковій школі через включення учнів у гру, творчі завдання, ситуації вибору та спільну діяльність.

Тема творчих здібностей далеко не нова в науковому просторі. Питання людських здібностей завжди викликало зацікавлення впродовж усієї історії людства. У сучасних умовах особливо актуальним постає завдання формування й розвитку творчого потенціалу молодших школярів у процесі виховання та навчання. Це одне з ключових питань, яке активно вирішується на етапі початкової освіти [15].

Останнім часом спостерігається зростаюча потреба суспільства у творчо мислячих особистостях, здатних мислити нестандартно, генерувати нові ідеї, адекватно реагувати на виклики сьогодення та адаптуватися до постійних змін у навколишньому середовищі. Осмислення проблеми розвитку творчих здібностей значною мірою залежить від того, як саме ми розуміємо зміст цього поняття. У буденному розумінні його часто ототожнюють із загальними здібностями до різних видів діяльності.

Однак слід зауважити, що поняття творчих здібностей тісно пов'язане з категоріями «творчість» та «творча діяльність». Під творчою діяльністю мається на увазі активність людини, у результаті якої виникає щось нове — незалежно від того, чи йдеться про матеріальний продукт, нову ідею, інтелектуальну конструкцію або ж емоційно-оцінне ставлення до дійсності. Такий підхід передбачає не просто відтворення знань, а створення оригінального, індивідуального результату, що є відображенням внутрішнього світу особистості та її унікального способу мислення [14]. Комплексний підхід до виховання

творчої особистості охоплює широке коло питань, що належать до проблем загальноестетичного та морального виховання. Нерозривна єдність ідейно-світоглядного, духовного та художнього є невід'ємною умовою особистості підростаючої людини, різнобічності та гармонійності її розвитку.

Молодший шкільний вік є найвідповідальнішим етапом шкільного дитинства. Висока сензитивність цього вікового періоду визначає великі потенційні можливості різнобічного розвитку.

Саме у молодшому шкільному віці унікальним засобом формування найважливіших сторін психічного життя є емоційна сфера, мислення, формування творчих здібностей. У зв'язку з цим, створюючи умови для дитячої творчості, головними утворюючими особистості залишаються уява і заснована на ньому творчість, потреба дитини активно діяти у світі [2].

Розвиток творчих здібностей молодших школярів є найважливішим завданням сучасної школи. Для того, щоб творчий потенціал дітей міг актуалізуватися, потрібно створити певні умови: насамперед ввести дитину в справжню творчу діяльність; виховання в школі має йти тільки через спільну діяльність дорослих та дітей, дітей з один одним, у якій єдино можливе присвоєння дітьми цінностей. При цьому виховання принципово не може бути локалізовано або зведено до одного виду освітньої діяльності, але має охоплювати і пронизувати собою всі види: навчальну (у межах різних освітніх дисциплін) і позаурочну (художню, комунікативну, спортивну, дозвільну, трудову та ін.) діяльність.

Якщо уважно простежити за тим, як людина поводить себе та діє в різних сферах життя, можна виокремити два основні типи діяльності. Перший тип — це дії, що мають відтворювальний характер, їх зазвичай називають репродуктивними. Такий вид діяльності базується переважно на пам'яті, адже його сутність полягає в повторенні або застосуванні вже відомих способів дій, які були раніше засвоєні.

Проте, окрім репродуктивного компонента, людська поведінка також включає творчий аспект. На відміну від простого повторення, творча діяльність

передбачає створення чогось принципово нового — будь-то образи, ідеї чи дії, які не мали прямого аналога в попередньому досвіді людини. Саме творчі здібності лежать в основі цього виду діяльності.

Із розвитком суспільства та культури інтерес до проблематики розвитку творчого потенціалу особистості значно зріс. Особлива увага прикута до вивчення здібностей дітей, адже саме в дитячому віці закладаються основи творчого мислення. Науковці досліджують цю тему у контексті вирішення багатьох актуальних питань — філософських, психолого-педагогічних, соціокультурних, а також пов'язаних із художньо-естетичним розвитком особистості [20].

У сучасному світі здатність до творчості стає важливою умовою життєвого успіху. Як зазначають дослідники, високий рівень творчого потенціалу сприяє ефективності у найрізноманітніших сферах життя й діяльності.

Кожна дитина за своєю унікальною і здатною до будь-якої конкретної діяльності. Головна мета у розвитку творчих здібностей у школярів – це створювати такі умови, в яких дитина успішно виконуватиме завдання, і створюватиме щось оригінальне.

Творчі здібності можуть розвиватися у творчих видах діяльності (музика, живопис, література тощо.), а й технічних, математичних, біологічних тощо. Творчі здібності визначаються як, перелік певних якостей особистості, а й у цілому творчістю, як діяльності. «Оскільки творчі здібності розвиваються у діяльності, необхідно заохочувати участь дітей у різноманітних видах творчої діяльності, а участь у творчому процесі для дитини є способом творення власної особистості».

Виходячи з вищевикладеного, можна виділити як мінімум три основні підходи до сутності креативних (творчих) здібностей [24]:

1. *Якщо креативних здібностей немає.* Як необхідну, але недостатню умову творчої активності особистості виступає інтелектуальна обдарованість. Головну роль активізації творчого поведінки грають мотивації, цінності, особистісні риси (А. Танненбаум, А. Маслоу та інші). До основних рис творчої

особистості ці дослідники відносять когнітивну обдарованість, чутливість до проблем, незалежність у невизначених і складних ситуаціях. Творчість розглядається як активність особистості, яка полягає у можливості виходу межі заданого. Вона передбачає збіг мотиву та мети, тобто захопленість самим предметом, поглиненість діяльністю. У цьому випадку діяльність не зупиняється навіть тоді, коли виконано вихідне завдання, реалізовано початкову мету. Можна говорити про те, що мав місце розвиток діяльності з ініціативи особистості, а це і є творчість.

2. *Креативна здатність є самостійним фактором, незалежним від інтелекту* (Дж.Гілфорд, К.Тейлор). У «м'якшому» варіанті ця теорія стверджує, що між рівнем інтелекту та рівнем креативності є незначний зв'язок.

3. *Високий рівень розвитку інтелекту передбачає високий рівень креативних здібностей та навпаки*. Процес вирішення творчих завдань є взаємодією інших процесів (пам'яті, мислення та ін.). Таке вирішення проблеми відповідає одному із підходів, виділених науковцями: творчого процесу як специфічної форми психічної активності немає, творчі здібності прирівнюються до загальних здібностей. Цю думку поділяють практично всі фахівці у сфері інтелекту (Ф. Гальтон, Д.Векслер, Р.Уайсберг, Г.Айзенк, Л.Термен, Р.Стернберг та інші) [31].

Творчі здібності – це сукупність індивідуальних особливостей особистості, що визначають можливість успішного здійснення конкретного виду творчої діяльності та зумовлюють рівень її результативності. Вони не зводяться до наявних у індивіда знань, умінь та навичок. Творчі здібності виявляються в інтересі, прагненні та емоційному відношенні до творчості, як знання, рівень розвитку логічного та творчого мислення, уяви, самостійності та наполегливості у творчому пошуку та забезпечує створення суб'єктивно нового в тій чи іншій галузі.

Таким чином, у найзагальнішому вигляді визначення творчих здібностей виглядає так. Творчі здібності – це індивідуально-психологічні особливості індивіда, які мають відношення до успішності виконання якоїсь діяльності, але

не зводяться до знань, умінь, навичок, які вже вироблені у школяра.

Елемент творчості може бути у будь-якому вигляді людської діяльності, тому справедливо говорити як про художніх творчих здібностях, а й технічні творчі здібності, про математичні творчі здібності, тощо. Творчі здібності є сплав багатьох якостей. І питання про компоненти творчого потенціалу людини залишається досі відкритим, хоча зараз існує кілька гіпотез щодо цієї проблеми [17].

Розвиток творчої діяльності неможливе без яскраво вираженої потреби у самореалізації особистості. Особистість формується завдяки наявності цільових установок у реалізації творчих та духовно-культурних потреб людини, що відображає ідеї у педагогічній системі. Головним рішенням такої педагогічної системи є комунікативний метод, який реалізується через навчання. Комунікативний метод дозволяє вирішувати завдання стимуляції інтелекту, поєднувати навчальні завдання з моральними настановами [37].

Комунікативний метод трактує освітній процес як взаємовідносини між школярем та педагогом, що дозволяє передавати та успадковувати знання.

Слід розуміти, кожен вид здібностей може мати кілька варіантів його властивостей, які по-різному диференціюються в різних людей. Наприклад, пам'ять може відрізнятися за просторово-тимчасовими характеристиками (протікання, тривалість і обсяг) чи якісно-змістовними особливостям (вибірковість інформації).

Здатність до творчості властива всім без винятку людям, але це характерно для дитинства, згодом ця здатність найчастіше зникає. В юності від людини залежить розвиток універсальних можливостей. Вона ще нічого не може і може все. Художнє обдарування – двоєдина якість, властива всім дітям і така, що отримує особливий розвиток у деяких [15].

Таким чином, творчі здібності у молодших школярів доцільніше формувати через методи ігрової педагогіки, які підходять фізіологічним особливостям учнів початкових класів. Ігрова діяльність ще має великий вплив на молодшого школяра, незважаючи на те, що вона йде на другий план

після навчання. Тому використання на уроках та позаурочній діяльності дидактичних, настільно-друкованих, предметних та сюжетно-рольових ігор сприятиме більш ефективному розвитку творчого потенціалу учнів.

1.2. Специфіка розвитку творчих здібностей молодших школярів у навчальній діяльності

Формування творчого мислення й активності учнів є однією з ключових цілей сучасної освіти. Дослідники підкреслюють, що мислення — це не лише інструмент оперування вже наявними знаннями, а й динамічний процес, спрямований на відкриття нового через активну розумову й творчу діяльність.

Згідно з науковими поглядами, мислення найбільш ефективно проявляється тоді, коли відбувається самостійне досягнення нових знань. Це забезпечує не лише засвоєння навчального матеріалу, але й активізує когнітивні механізми, що лежать в основі творчого підходу до розв'язання пізнавальних завдань. Саме тому важливо, щоб навчання не обмежувалося передачею готових знань, а було побудоване на проблемності, пошуковій активності та особистісному включенні учня в пізнавальний процес.

Теорія проблемного навчання базується на ідеї про те, що розумова діяльність найкраще розвивається в умовах постійної взаємодії з незнайомими, суперечливими чи новими ситуаціями. В умовах навчального процесу це досягається шляхом постановки перед учнями завдань, що потребують самостійного аналізу, синтезу, узагальнення та виведення висновків. Уміння працювати з такими задачами створює передумови для формування не тільки логічного, а й творчого мислення [19].

З позицій діалектико-матеріалістичного підходу розвиток психіки дитини розглядається як процес, детермінований зовнішніми впливами, які взаємодіють з внутрішніми умовами особистості. Це означає, що результативність навчального впливу значною мірою залежить від індивідуальних психофізіологічних особливостей учня: рівня розвитку, емоційного стану,

мотивації, пізнавальних інтересів. Тому вчитель має враховувати ці фактори при організації навчального процесу, створюючи умови для реалізації потенціалу кожної дитини.

Внутрішні умови відіграють ключову роль у засвоєнні знань. Навіть при однакових зовнішніх впливах (методи, форми, засоби навчання) діти демонструють різний рівень досягнень — саме через індивідуальні особливості сприймання та мислення. У зв'язку з цим педагог має вміти не лише викладати матеріал, а й бути дослідником дитячої психіки, спрямовувати учнів до самостійного відкриття нових знань.

Особливої уваги заслуговує застосування методів, що активізують розумову діяльність: постановка проблемних запитань, створення ситуацій вибору, використання творчих завдань. Важливим інструментом є так звані «підказки» або мікросигнали — способи непрямого керування мисленням дитини через інтонаційне виділення певних елементів завдання, акценти, логічні натяки. Це дозволяє педагогічно коректно спрямовувати учня до самостійного аналізу ситуації, активізуючи його мислення без прямого нав'язування рішення.

Урахування психолого-педагогічних умов в освітньому процесі передбачає: [26]

- індивідуалізацію навчання;
- мотивацію до пізнавальної діяльності;
- створення проблемних навчальних ситуацій;
- забезпечення позитивного емоційного фону;
- формування рефлексії та самооцінки;
- опору на сильні сторони учня.

Таким чином, розвиток творчих здібностей у молодших школярів можливий лише за умови створення сприятливого психолого-педагогічного середовища. Це середовище має бути гнучким, динамічним, відкритим до індивідуального сприйняття світу кожною дитиною. Застосування педагогом науково обґрунтованих методів впливу на мислення учнів відкриває широкі

можливості для формування творчого потенціалу в процесі навчальної діяльності.

Висновки до розділу 1

На основі вивченої психологічної та педагогічної літератури можна зробити висновок, що творчість розглядається як особливий вид діяльності людини, спрямований на створення нових матеріальних або духовних цінностей, що відзначаються оригінальністю, новизною та суспільною значущістю. Інакше кажучи, результатом творчості є щось якісно нове, раніше не існуюче.

Під творчими здібностями розуміють індивідуальні якості особистості, які виявляються у здатності генерувати ідеї, що принципово відрізняються від звичних, загальноприйнятих шаблонів мислення. Ці здібності входять до структури обдарованості як окремий чинник і характеризуються також умінням знаходити рішення для нестандартних завдань у межах сталих систем.

Досягти вагомих результатів у вихованні можливо завдяки застосуванню різноманітних педагогічних методів, адже жоден з них не є універсальним чи достатнім сам по собі.

Розділ 2. Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів у навчальній діяльності

2.1. Особливості розвитку творчих здібностей у молодшому шкільному віці

Розглянемо детальніше психолого-педагогічні особливості дітей молодшого шкільного віку. До цієї вікової категорії належать учні 1–4 класів віком приблизно від 6 до 10 років. Кожен віковий етап характеризується своєрідним місцем дитини в системі суспільних відносин. Відповідно до цього змінюється й зміст життя дитини: формується специфічна система стосунків з оточенням, а також провідна діяльність – гра, навчання або праця – що є центральною на кожному етапі розвитку. У кожному віці дитина має певні права та обов'язки, що визначають її соціальну роль.

У молодших школярів з'являється чітке прагнення до більш дорослого статусу та до виконання нових, соціально значущих завдань. Вони активно прагнуть здобути статус учня, а навчання для них постає як важлива діяльність не лише для себе, а й для інших.

Постійне зіткнення дітей цього віку з поняттями дорослого світу, у поєднанні з природною відкритістю до пізнання, зумовлює наївно-ігрове ставлення до багатьох знань. Їм не властиво замислюватися над труднощами: усе, що не стосується їх безпосередньо, сприймається легко і безтурботно. Пізнаючи світ, діти продовжують гратися, і тому багато понять засвоюються формально, поверхнево.

Це наївно-ігрове пізнання, природне для цього віку, одночасно виявляє велику формальну здатність до розумової діяльності. Незважаючи на обмежений життєвий досвід і початковий рівень теоретичного мислення, інтелектуальні можливості дітей вражають: вони мають високу здатність до сприйняття й опрацювання інформації. Саме тому діти легко опановують складні навички – наприклад, читання чи усний рахунок. Це свідчить про великі резерви дитячої сприйнятливості та потенціал гри як способу

навчання [36].

Окремі дослідники вказують на суперечність у розумовому розвитку дітей цього віку: не завжди існує відповідність між тим, чого їх навчають, і рівнем їхньої інтелектуальної чи моральної зрілості. Діти приходять до школи вже з певним досвідом, але навчання починається з азів культури – засвоєння письма, хоча усне мовлення в них уже сформоване. Такий розрив між уже наявними здібностями (у спілкуванні чи грі) та початковими навичками (письмо, рахунок) свідчить про необхідність враховувати реальні можливості дитини при організації освітнього процесу.

Хоча діти цього віку вже вміють логічно мислити й робити висновки, рефлексія їм ще малодоступна. У мисленні поєднуються точність суджень з їхньою однобічністю або навіть відірваністю від реальності. Проте це наївно-ігрове сприйняття навколишнього є природною ланкою вікового розвитку, що дозволяє безболісно й із задоволенням входити у доросле життя, не лякаючись труднощів.

Самооцінка молодших школярів формується здебільшого під впливом оцінок дорослих – учителів і батьків. Вона конкретна, ситуативна, часто з тенденцією до завищення власних результатів і можливостей.

У цьому віці значну роль відіграють як широкі соціальні мотиви – обов’язку, відповідальності, – так і особистісні – прагнення до успіху, визнання. Найчастіше домінує мотив «хочу мати гарні оцінки». Водночас зростає зв’язок між мотивацією досягнення успіху та уникнення покарання, а також прагнення до легких завдань. Однак негативна мотивація – уникнення неприємностей – не стає визначальною [39].

Розумовий розвиток у цьому віці проходить три послідовні стадії:

1. Засвоєння дій з еталонами – виділення суттєвих властивостей об’єктів та побудова їх моделей.
2. Перехід до дій у моделях без розгорнутих дій з еталонами.
3. Усунення моделей і формування мисленнєвих операцій безпосередньо з властивостями об’єктів та їх взаємозв’язками.

Також змінюється характер мислення: воно стає більш творчим, що веде до перебудови сприйняття й пам'яті, які стають керованими та довільними. Суттєво впливати на розвиток мислення можливо лише з урахуванням вікових особливостей. Сучасна психологія визнає, що дитяче мислення не є «незрілою формою» дорослого, а має свою якісну специфіку.

Мислення дитини проявляється дуже рано – щоразу, коли вона стикається з якоюсь задачею. Це може бути як спонтанна ситуація (наприклад, придумати гру), так і завдання, спеціально поставлене дорослим. Пізнавальна активність дитини спрямована на побудову уявлення про світ. Під час гри вона експериментує, шукає причинно-наслідкові зв'язки, діє як у реальності, так і уявно, розв'язуючи задачі подумки [13].

До новоутворень у мисленні молодших школярів зараховують: розвиток аналізу, планування, рефлексії, формування конкретних операцій, перехід до формального логічного мислення, інтенсивний розвиток креативності.

До цього віку дитина вже має значний практичний досвід, достатній рівень сприймання, пам'яті й мислення, що формує в неї впевненість у власних силах. Це проявляється у формулюванні складніших цілей і прагненні їх досягти завдяки посиленню вольової регуляції поведінки.

За даними наукових досліджень, діти 6–7 років здатні прагнути до віддаленої мети й утримувати значне вольове напруження тривалий час.

Одним із головних педагогічних завдань цього періоду є формування в учнів уміння навчатися легко й ефективно. Головна мета – не просто накопичення знань, а їх осмислення та вдосконалення навчальних навичок. Найчастіше діти захоплюються не самою темою предмета, а процесом власного просування в ній – те, що виходить добре, викликає більше інтересу.

Саме тому будь-який предмет може стати захоплюючим, якщо дати дитині змогу пережити успіх.

Молодший шкільний вік – це період активного засвоєння та

накопичення знань. Важливими умовами інтелектуального розвитку на цьому етапі є:

- схильність до наслідування дій і висловлювань;
- підвищена емоційна чутливість і навіюваність;
- прагнення повторити побачене і внутрішньо прийняти його.

Кожна з цих якостей у першу чергу проявляється з позитивного боку, сприяючи збагаченню психіки та інтелектуальному розвитку.

Навчальна діяльність стає новим джерелом пізнавального зростання. Значну роль починають відігравати дії у внутрішньому плані – «про себе». Паралельно з цим відбувається розвиток вольових якостей, саморегуляції й активності.

Для учнів початкової школи надзвичайно важливо поєднувати елементи конкретного мислення та образного пізнання з теоретичною підготовкою. Необхідно враховувати їхню емоційність і яскраву уяву як джерела розвитку.

Усі розглянуті особливості віку істотно впливають на пізнавальні можливості дітей, визначають подальший напрям їхнього загального розвитку й слугують підґрунтям для становлення креативності як універсальної здатності до творчості. Сьогодні питання розвитку творчого мислення в учнів набуває особливої значущості, адже високий рівень сформованого продуктивного мислення є ключовим чинником успішності в різних видах діяльності, насамперед — у навчанні. Саме креативний інтелект становить фундамент для всебічного саморозвитку особистості, її інтелектуального, емоційного та соціального зростання [30].

Однак на шляху до формування творчої особистості існують численні перешкоди. Серед них — домінування традиційних, уніфікованих методів викладання в багатьох навчальних закладах, недостатній рівень наукового опрацювання цієї проблематики, розбіжності у тлумаченні понять «творчість», «продуктивне мислення», а також відсутність системного підходу до розвитку інтелектуального потенціалу дітей у шкільному

середовищі.

Психологи-науковці підкреслюють значення навчального експерименту як дієвого інструмента для глибокого пізнання процесів становлення особистості. На їх думку, саме створення відповідних виховних умов та організація змістовної діяльності дитини відкривають можливість простежити процес формування свідомості через активну діяльність [3]. Окрім цього вони наголошують на важливості методичного впливу в процесі розвитку мислення. Вважається, що спеціально структуровані дидактичні завдання здатні активізувати пізнавальну діяльність учнів, сприяючи не лише засвоєнню знань, а й їх осмисленню, узагальненню та застосуванню на практиці. Це, своєю чергою, є важливою умовою формування самостійного, критичного та творчого мислення [31].

Педагогічний процес має стимулювати не лише засвоєння матеріалу, а й активізацію внутрішніх психічних механізмів, завдяки яким дитина самостійно шукає нові способи дії. Ключовим є не лише передача знань, а створення умов для особистісного переосмислення матеріалу. Власне в цьому і полягає завдання початкової школи — розвивати творче мислення з перших років навчання.

На початку навчання молодші школярі ще не володіють розвиненим творчим мисленням. У цьому віці вони здатні лише до простих узагальнень, здійснюючи умовиводи переважно індуктивним шляхом, що вимагає від учителя особливої уваги до організації навчальної діяльності [3].

Відтак, педагог виступає не лише носієм знань, а й організатором, наставником, що формує середовище, сприятливе для виявлення і розвитку творчого потенціалу учнів. Його особистий приклад, здатність до творчості, зацікавленість дітьми є визначальними факторами успіху освітнього процесу [1].

Для стимулювання продуктивного мислення важливо застосовувати методи, що активізують когнітивну та емоційну сфери учнів. Критерії оцінки розвитку творчих здібностей, запропоновані науковцями сучасності, дають змогу глибше аналізувати рівень сформованості креативного мислення:

1. Когнітивно-емоційний критерій: оцінює здатність генерувати нові ідеї, емоційно відгукуватися на творчі завдання, швидкість асоціацій, емпатію.
2. Особистісно-креативний критерій: визначає рівень критичного мислення, самостійність, уяву, прагнення до індивідуальності.
3. Мотиваційно-ціннісний критерій: відображає бажання створювати, самовиражатися, ціннісне ставлення до творчості і навчання.
4. Діяльнісно-процесуальний критерій: відповідає за самостійність у виборі стратегій розв'язання завдань, цілеспрямованість, ефективність діяльності.
5. Рефлексивний критерій: оцінює здатність до самоаналізу, самооцінки, бажання вдосконалюватися.

У сучасній школі все більше уваги приділяється формуванню розвивального середовища, що стимулює нестандартне мислення. Ефективними типами творчих завдань є:

- створення вправ на основі життєвого досвіду та народної творчості;
- завдання на формулювання припущень і аргументацію;
- комбінаторні та логічні завдання;
- комплексні інтегровані вправи;
- ігрові, казкові завдання, загадки, головоломки.

Диференційована підтримка учнів здійснюється через:

- конкретизацію умов завдань;
- наведення прикладів;
- пояснення алгоритмів виконання;
- використання зорових підказок (малюнки, схеми);
- попередню роботу з підготовчими вправами;
- методичні довідки та допоміжні теоретичні пояснення.

Підсумовуючи, можна зазначити, що основні шляхи розвитку творчого мислення молодших школярів полягають у:

- створенні сприятливого педагогічного середовища;
- системному використанні творчих завдань у навчальному процесі;

- наданні адаптивної допомоги при виконанні нестандартних вправ.

У процесі розвитку творчих здібностей учнів важливо враховувати індивідуальний і диференційований підхід. Це означає, що молодшим школярам доцільно пропонувати завдання різного рівня складності, залежно від їхніх можливостей, інтересів та характеру взаємодії з учителем.

Зокрема, виділяють чотири рівні варіативних завдань:

1. Перший рівень — несамотійна (відтворювальна) активність. Учень сприймає пояснення вчителя, засвоює зразок мисленнєвих дій і виконує завдання за аналогією, не виходячи за межі наведеного прикладу.
2. Другий рівень — напівсамотійна активність. Учень починає шукати способи розв'язання завдання за допомогою вчителя, частково проявляє ініціативу у виборі шляху вирішення.
3. Третій рівень — самотійна активність. Учень застосовує набуті знання у нових ситуаціях, самотійно розв'язує завдання репродуктивно-пошукового характеру середнього рівня складності.
4. Четвертий рівень — творча активність. Учень самотійно виконує завдання, що потребують уяви, логічного мислення, створення нових способів вирішення, формулювання власних висновків і узагальнень.

Деякі науковці пропонують іншу, триступеневу модель диференціації [40]:

- Рівень З (відтворювальний) — учні виконують завдання на повторення матеріалу;
- Рівень В (алгоритмічний) — передбачає застосування знань у стандартних ситуаціях;
- Рівень А (творчий/напівтворчий) — знання використовуються у нових умовах, під час моделювання та нестандартних завдань.

Виходячи з цих підходів, учитель повинен розробляти для кожної групи учнів відповідні домашні завдання, обирати ефективні методи закріплення теми на уроці та раціонально організовувати освітній процес.

Основні шляхи розвитку творчих здібностей

1. Використання завдань, спеціально спрямованих на розвиток креативного мислення;
2. Створення в класі позитивної атмосфери, що сприяє творчому самовираженню;
3. Врахування таких умов, як:
 - ранній старт у розвитку творчості;
 - свобода вибору в навчальній діяльності;
 - сприятливе розвивальне середовище;
 - методична різноманітність (дискусії, діалоги, проблемні завдання);
 - творчий потенціал самого вчителя, його тактовність і чуйність.

Серед першочергових умов ефективного розвитку творчих здібностей можна виокремити:

- Ранній початок, коли дитина з малих років залучається до творчої діяльності;
- Стимулювальне середовище, що включає відповідну систему відносин і підтримку з боку дорослих;
- Високий рівень напруги інтелектуальних зусиль, необхідних для розв'язання творчих завдань;
- Свобода вибору в навчальній діяльності: чергування занять, вибір методів, тривалості тощо;
- Підтримка, що надається учневі без тиску: важливо не виконувати за нього те, що він може зробити сам.

Сучасна педагогіка вимагає гармонійного поєднання навчальної та виховної діяльності, у рамках яких формуються не лише знання, вміння та навички, а й уміння вирішувати нестандартні завдання, стимулюється розвиток пізнавальної активності та індивідуального потенціалу учнів [37].

Педагог має:

- помічати і підтримувати найменші прояви творчості;

- створювати середовище, що сприятиме розвитку інтелектуальної ініціативи;
- сприяти становленню критичного та гнучкого мислення;
- заохочувати інтерес до пізнання, дослідження і моделювання реальності.

Умови формування творчих здібностей [29]:

- домінування розвивального змісту навчального матеріалу над інформативністю;
- поєднання розвитку продуктивного мислення з формуванням навичок його застосування;
- орієнтація на інтелектуальну ініціативу, дослідницьку діяльність;
- виключення конформізму;
- формування критичності та відкритості до ідей;
- висока самостійність;
- індивідуалізація навчального процесу;
- проблематизація навчання через створення нестандартних ситуацій.

Такі умови створюють сприятливе підґрунтя для формування творчих здібностей у процесі виховання. Творчий потенціал, як зазначалося, не може бути «прищеплений» ззовні — він лише розкривається завдяки відповідному досвіду, підтримці і середовищу.

2.2 Психолого-педагогічні умови організації освітнього процесу з орієнтацією на творчість

Орієнтація сучасної школи на всебічний розвиток особистості передбачає необхідність гармонійного поєднання навчальної діяльності, у межах якої формуються знання, уміння та навички, із творчою діяльністю, що сприяє розкриттю індивідуальних задатків учнів, розвитку їх інтелектуальної активності та креативного потенціалу.

У психолого-педагогічній літературі поняття творчості, зокрема дитячої, трактується неоднозначно. З одного боку, творчість розглядається як характеристика певного виду діяльності — наприклад, мистецтва, літератури чи науки — або ж як властивість будь-якої діяльності у процесі її вдосконалення, розвитку та переходу на новий рівень якісного здійснення [11].

Початковою умовою для розгортання творчої активності є пізнавальний процес — накопичення знань про об'єкт, який планується трансформувати або вдосконалити. Творча діяльність завжди передбачає самостійність і охоплює як перетворення навколишньої дійсності, так і реалізацію внутрішнього потенціалу особистості через створення матеріальних чи духовних цінностей, нових форм управління, виховання тощо. Саме ця діяльність розширює межі людських можливостей.

З іншого боку, творчість тісно пов'язана з психологічними аспектами, зокрема з проблематикою здібностей. Ідея творчості як механізму розвитку діяльності поєднує ці два підходи, підкреслюючи її багатовимірність. У наукових дослідженнях наводяться й основні складові творчого процесу. Зокрема, виділяють:

- перцептивний компонент, що охоплює спостережливість та здатність до глибокої концентрації;
- інтелектуальний компонент, який включає інтуїцію, уяву, широкий кругозір, гнучкість мислення, самостійність, швидкість мислення;
- характерологічний компонент, пов'язаний із прагненням до відкриттів, емоційною відкритістю, здатністю дивуватися, щирістю.

Творча особистість — це людина, здатна до інноваційної, креативної діяльності, яка прагне до саморозвитку та самореалізації.

Серед основних характеристик творчої особистості виокремлюють: [18]

1. Творчу спрямованість — настанову на самовираження, мотивацію до досягнення особистісно та соціально значущих результатів.
2. Творчий потенціал — сукупність інтелектуальних та практичних знань і навичок, здатність застосовувати їх для постановки проблем і пошуку

нестандартних рішень, поєднуючи логіку з інтуїцією; обдарованість у певній сфері.

3. Індивідуально-психологічну своєрідність — вольові риси характеру, емоційну стійкість, уміння самоорганізовуватись, критично оцінювати себе, переживати радість від досягнень і усвідомлювати себе творцем цінностей, що відповідають потребам інших.

Отже, природа творчості є багатогранною і суперечливою. Проте більшість науковців погоджуються, що творчість — це суто людське явище, одна з головних характеристик людської сутності.

Творчість — це форма людської активності, яка виконує функцію перетворення дійсності. Вона неможлива без наявності у людини відповідних здібностей, мотивів, знань та умінь. Саме ці якості дозволяють створювати унікальний, оригінальний і новаторський продукт. Здібності, у свою чергу, є ядром індивідуальності особистості, визначаючи рівень її самобутності та потенціал розвитку [22].

Важливі аспекти стимулювання творчості:

- створення незавершених або відкритих ситуацій;
- заохочення до формулювання запитань;
- сприяння розвитку відповідальності й незалежності;
- підтримка інтересів учнів;
- творче партнерство між учнем і вчителем;
- демонстрація прикладів творчого підходу в діяльності вчителя.

Учитель, зацікавлений у розвитку творчості, має не лише надавати знання, а й створювати сприятливу атмосферу для генерації нових ідей. Найбільше значення тут має встановлення довірливих, відкритих стосунків між педагогом і учнями.

Суттєво, щоб:

- Учні могли висловлювати свої думки, ідеї, навіть якщо вони відрізняються від думки вчителя;
- Помилки розглядалися як частина досвіду, а не привід для осуду;

- Була підтримана самооцінка та впевненість у власних силах.

Творчі міжособистісні стосунки між учителем і учнем є одним із важливих чинників формування творчої особистості.

Розвиток здібностей і талантів не має бути самоціллю, але відповідальність за їх реалізацію лежить і на дорослих, передусім — батьках. Важливо, щоб уся система освіти була зорієнтована на розвиток людського потенціалу — через професіоналізм, громадянськість і творчість.

Загальні засоби стимулювання творчої активності [33]:

1. Створення сприятливої, некритичної атмосфери;
2. Збагачення середовища новими предметами, стимулами;
3. Заохочення до оригінальних ідей;
4. Практика відкритих питань і розгорнутого мислення;
5. Використання особистого прикладу вчителя;
6. Надання простору для учнівських запитань.

Без пошуку, експериментів і допустимого ризику навчання перетворюється на рутину. Саме вчитель скеровує діяльність учня, незалежно від рівня його самостійності.

Головне — створити оточення, яке випереджає розвиток: складні завдання, потреба у глибоких зусиллях, свобода у виборі та відповідальність за процес навчання. Відоме висловлювання К.Е. Цюлковського — «Спочатку я відкривав істини, відомі багатьом, потім — відомі деяким, і, нарешті, ті, що були відомі нікому» — є символом розвитку творчої сторони інтелекту.

Учитель має дати дитині змогу стати на цей шлях. У цьому допомагають спеціальні вправи, ігри, завдання, що пробуджують уяву, фантазію, критичне мислення.

Пізнавальна активність у молодшому віці передбачає вміння ставити питання, формулювати проблеми, здійснювати внутрішній діалог. За даними досліджень, у 15–20% дітей 8–9 років спостерігається свідомий пошук відповідей на власні питання у формі внутрішнього діалогу.

Основою розвитку продуктивної активності є стимулювання актів пізнавальної діяльності з боку дорослих. Розвиток творчих здібностей учнів прямо пов'язаний з розвитком їх уяви та мислення.

Завдання педагога:

- Сформувати у дітей багатий запас уявлень, образів, понять;
- Направляти уяву не до беззмістовного фантазування, а до створення основи для наукових понять;
- Поєднувати реальні предмети та символи з образами уяви (картини, схеми, макети тощо).

До психологічних новоутворень мислення в молодшому шкільному віці зазвичай відносять здатність до аналізу, планування та рефлексії, формування конкретних розумових операцій і поступовий перехід до розвитку формально-операційних структур. Саме в цей період активно розвивається креативність як складова інтелектуального зростання.

На момент вступу до школи дитина вже має певний практичний досвід, розвинені процеси сприймання, пам'яті й мислення. Це сприяє підвищенню впевненості у власних силах, що виявляється у прагненні досягати більш складних та різноманітних цілей. Досягнення таких цілей стає можливим завдяки формуванню вольової регуляції поведінки.

Як свідчать наукові дослідження, вже у 6–7 років дитина здатна ставити перед собою віддалені цілі й докладати значних вольових зусиль протягом тривалого часу для їх досягнення [34].

Одне з ключових педагогічних завдань цього вікового періоду — навчити дитину вчитися з легкістю та задоволенням. Основна цінність освітнього процесу полягає не лише у засвоєнні певного обсягу знань, а в оволодінні вміннями їх практичного використання й удосконаленні навичок навчальної діяльності. Учні молодшого шкільного віку зазвичай більше зацікавлені не змістом навчального матеріалу як таким, а власним прогресом у ньому. Вони з більшим ентузіазмом працюють над тим, що в них виходить добре.

З огляду на це, будь-який предмет можна зробити захопливим, якщо створити для учня ситуацію успіху, дати змогу відчувати задоволення від досягнень.

Молодший шкільний вік — це період активного засвоєння, накопичення знань, вивчення навколишнього світу [4]. Для ефективного інтелектуального розвитку у цей час надзвичайно важливі такі фактори:

- схильність до наслідування поведінки дорослих і повторення висловлювань;
- висока емоційна чутливість і вразливість до впливу;
- прагнення до внутрішнього прийняття та осмислення нового досвіду.

Кожна з перелічених особливостей, попри свою залежність від зовнішніх впливів, позитивно впливає на психічний розвиток дитини, збагачуючи її внутрішній світ.

Навчальні заняття в початковій школі стають важливим джерелом зростання пізнавальних можливостей учнів. Значну роль відіграє розвиток внутрішнього мовлення та вміння здійснювати мисленнєві дії у внутрішньому плані. Паралельно з цим формуються вольові якості, з'являються перші прояви саморегуляції поведінки та мислення.

Особливої важливості для учнів молодших класів набуває образність і конкретність пізнавального матеріалу поряд із початками теоретичного мислення. Для стимулювання інтелектуального зростання та розвитку уяви важливо використовувати яскравість емоцій, характерну для цього віку, а також природну фантазійність дітей [7].

Усі розглянуті особливості молодшого шкільного віку значною мірою визначають пізнавальні можливості дитини, впливають на загальний хід її розвитку та виступають важливими чинниками становлення креативності як універсальної здатності до творчості.

Висновки до розділу 2

Творча діяльність, яка за своєю природою є складнішою, ніж будь-яка інша, притаманна виключно людині. Одним із завдань сучасної школи є створення умов для розвитку особистості, спроможної до творчості та здатної відповідати потребам сучасного виробництва. У цьому контексті початкова школа має бути орієнтована на формування творчого потенціалу дитини.

До ключових умов розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі виховання належать:

- формування ситуацій відкритості або незавершеності;
- створення атмосфери, у якій заохочується постановка та вирішення численних питань;
- розробка прийомів, що сприятимуть подальшій діяльності;
- стимулювання самостійності, відповідальності та ініціативності;
- акцентування уваги на самостійному виборі, порівнянні, експериментуванні;
- зацікавленість батьків і оточення в розвитку інтересів дитини.

Дотримання вищезазначених умов дозволяє ефективно формувати творчі здібності в учнів початкових класів.

Розвиток творчого потенціалу дитини відбувається у процесі навчально-виховної діяльності. Творчість формується у взаємодії з навколишнім світом через опанування культурними надбаннями, мистецтвом та матеріально-духовними цінностями людства.

Для досягнення ефективності у формуванні творчих здібностей необхідно дотримуватись таких принципів:

- розвиток має розпочинатися з раннього дитинства;
- завдання повинні передбачати поступове ускладнення, що випереджає розвиток умінь і навичок;
- зміст творчих ігор має бути різноманітним, оскільки саме вони створюють атмосферу радісного, невимушеного самовираження.

Виховний процес варто будувати таким чином, щоб у дітей розвивалася творча активність, самостійність, кмітливість, ініціативність, а також формувалися основи особистісного ставлення до будь-якої діяльності як до творчої.

Для досягнення цього необхідно включати у виховний процес різноманітні форми діяльності: ігри, загадки, ребуси, головоломки, цікаві нестандартні завдання. Крім того, важливо організовувати незвичні форми уроків, такі як уроки-подорожі, уроки-лабіринти, уроки-казки.

Залучення учнів до таких форм навчання створює передумови для розвитку посиленої творчої діяльності, що, в свою чергу, є невід'ємною умовою формування їх творчих здібностей. Завдання такого типу сприяють розвитку самостійності школярів у постановці цілей, складанні планів і досягненні нових результатів.

Теоретичні положення, викладені у цьому розділі, стали основою для проведення дослідно-експериментальної роботи і надали можливість зробити наступний висновок, що розвиток творчих здібностей у молодших школярів є стратегічним завданням сучасної освіти. Креативне мислення забезпечує успішність у навчальній і позашкільній діяльності, формує основу для самореалізації та гармонійного особистісного розвитку. Ефективність цього процесу залежить від якості психолого-педагогічних умов, методичного супроводу, мотивації та індивідуального підходу.

Розділ 3 Дослідно-експериментальна робота з розвитку творчих здібностей молодших школярів

3.1 Діагностика вихідного рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів

Дослідно-експериментальне дослідження було проведене на базі КЗ КЗ «Харківський ліцей №53 Харківської міської ради» під час проходження педагогічної практики у травні 2025 року із учнями молодшого шкільного віку. До участі в експерименті залучено 22 учні 3-А класу, яких було розподілено на дві групи: експериментальну та контрольну — по 11 учнів у кожній.

Мета дослідження:

З'ясувати рівень розвитку творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Відібрати відповідні методики для діагностики рівня сформованості творчих здібностей молодших школярів.
2. Провести діагностичну роботу з учнями.
3. Інтерпретувати результати діагностики.
4. Провести аналіз отриманих результатів.

Методики, використані в дослідженні:

1. Оцінка казки, складеної дитиною (додаток А)

Мета: виявити рівень розвитку уяви та оригінальності мислення.

Суть методики: учням пропонувалося вигадати власну казку, не схожу на жодну відому.

Критерії оцінювання: п'ятибальна шкала, від 0 (повна відмова або переказ готової казки) до 5 (самостійно створена, розгорнута й оригінальна історія).

Приклади казок, що були створені дітьми, вони виявилися простими, креативними, з елементами фантазії та наївності, характерної для дитячого мислення:

Казка про жабеня-детектива. Жив-був жабеня Квак. Він не любив сидіти на болоті й ловити комарів, як усі жаби. Його мрія — стати справжнім детективом. Одного дня у ставку зник золотий пелюсток лілії, і всі жаби перелякались. Квак зібрав лупу, записник і пішов розслідувати. Виявилося, що пелюсток забрав вітер, і він застряг на гілці верби. Квак урятував його — і став героєм всього болота!

Казка про тістечко, яке мріяло стати корисним. Одного разу в кондитерській народилося дуже солодке тістечко. Усі хвалили його за смак, але воно було сумне — хотіло стати не просто смачним, а корисним. Воно втекло з вітрини й подорожувало світом, поки не зустріло мудру зерненку. Вона навчила його бути здоровим: додати в себе горішки, трохи меду й вітаміни. Тепер це тістечко — найулюбленіше в місті, бо воно і смачне, і корисне!

Казка про планету, яка не хотіла бути круглою. На далекій галактиці жила планета Квітозія. Вона була круглою, як і всі планети, але їй це не подобалося — вона мріяла мати форму сердечка. Інші планети сміялися з неї, але Квітозія не здавалася. Вона вчилася рухатися, обертатися і навіть танцювати. І ось одного ранку вона стала схожою на сердечко. Тепер до неї злітаються всі зірки — бо вона особлива.

2. Тест креативного мислення П. Торренса (додаток Б).

Мета: визначити рівень розвитку творчого мислення.

Суть методики: учням надавались картки із зображеннями, до яких ставились завдання. Відповіді оцінювались за кількістю ідей, гнучкістю мислення та оригінальністю.

Критерії: від 0 (відмова від завдань або неправильні відповіді) до 5 балів (усі правильні, логічні, креативні й обґрунтовані відповіді).

3. Завдання «Домалюй фігуру» (Додаток В)

Мета: оцінити здатність до візуалізації, розширення образів та введення нових ідей.

Суть методики: дитина отримує незавершені малюнки й завершує їх на власний розсуд.

Оцінювання: від 0 (відмова) до 5 балів (завершені, детальні, оригінальні образи з поясненням задуму).

4. Творче завдання «Покажи, як рухається, як каже» (додаток Г)

Мета: діагностика здатності зображати образи через міміку, жести, голос.

Методика: учень по черзі відкриває картки з предметами, імітує їхній рух та «мову».

Критерії: від 0 (завдання не виконано) до 5 балів (точно, виразне й оригінальне зображення).

5. Опитувальник для батьків (автори: Ф. Талт, Л. Беккер) (додаток Д)

Мета: виявити особливості творчого потенціалу дитини в домашніх умовах.

Суть методики: батьки оцінюють прояви творчості своєї дитини за шкалою від 0 («ніколи») до 5 («майже завжди»).

Умови проведення дослідження:

Діагностика проводилася у вільний від уроків час невеликими підгрупами (по 3–5 дітей), враховуючи безпекові умови та можливість проведення в онлайн форматі. Такої організації було дотримано задля уникнення копіювання відповідей, що є типовим у молодшому шкільному віці.

Обробка результатів:

Для кожної методики застосовувалась індивідуальна система оцінювання. Загальні результати кожного учня були підраховані як сума балів, отриманих за всі завдання.

Результати методики «Складання казки» на констатувальному етапі подано у таблиці 1.

Таблиця 1 – Розподіл учнів за рівнем творчих здібностей (методика казки)

Бали	Експериментальна група	Контрольна група	Частка (%)
0	Костя Ш.	–	4,55
1	Данієль М., Софія Г., Мілана М.	Іван М.	18,17
2	Юлія О.	Соломія Р.	9,08
3	Аліса Е., Роман Л., Каміла Т., Уляна Г., Христина П.	Гліб У., Софія Т., Алла С., Міша Д.,	50,00

Бали	Експериментальна група	Контрольна група	Частка (%)
		Ілля С., Валерія Л.	
4	Марія Б.	Аліса Д., Микита М.	13,65
5	—	Святослав Д.	4,55

Аналіз результатів за рівнями розвитку творчих здібностей (методика казки):

- Низький рівень:
експериментальна група — 36,37%
контрольна група — 9,08%
- Середній рівень:
експериментальна група — 54,55%
контрольна група — 63,66%
- Високий рівень:
експериментальна група — 9,08%
контрольна група — 27,26%

Результати тесту на творче мислення П. Торренса подані на малюнку 1 у вигляді діаграми, що демонструє загальну кількість балів, отриманих учнями за кожне із 7 завдань.

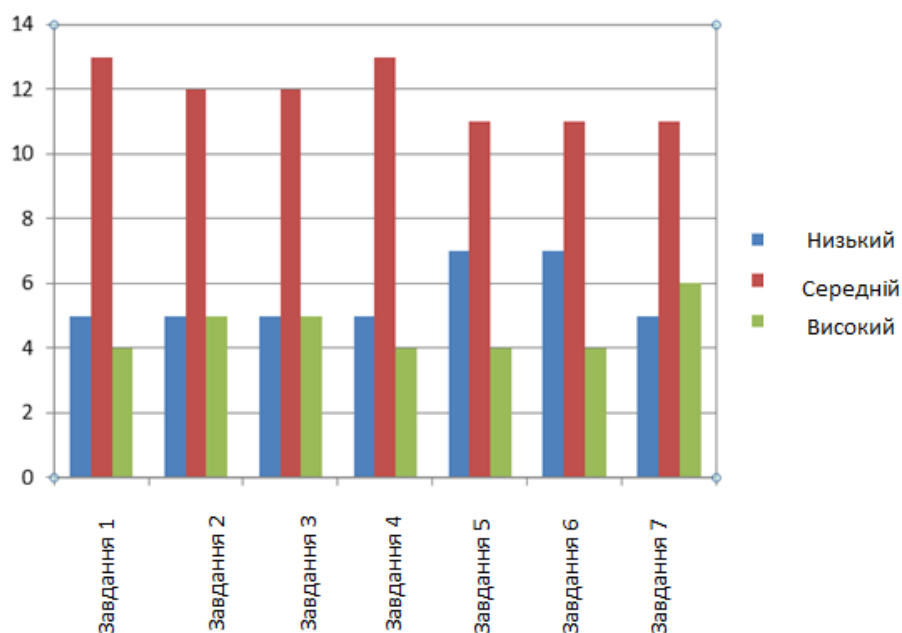

Рисунок 1- Результати тесту на творче мислення на констатуючому етапі

Отримані результати показують, більшість дітей мають середній рівень розвитку творчого мислення. Низький рівень розвитку в експериментальній – групі 36,37%, у контрольній групі – 18,17%; середній рівень у експериментальній групі – 54,55%, у контрольній групі – 54,55%; високий рівень у експериментальній групі – 9,08%, у контрольній групі – 27,28%.

Тест-завдання «Домалой фігуру» показало такі результати, подані в таблиці 2.

Таблиця 2 – Результати тест-завдання «Домалой фігури» на констатуючому етапі

Бали	Імена школярів		Підсумковий результат
	Експериментальна група	Контрольна група	
0 балів	-	-	0%
1 бал	Костя Ш., Данієль М., Софія Г., Мілана М.	Іван М.	29,57%
2 бали	Каміла Т., Роман Л.	Соломія Р. Гліб У., Софія Т.,	24,32%
3 бали	Аліса Е., Уляна Г., Христина П.	Алла С., Міша Д., Ілля В., Валерія Л. Аліса К., Микита М.	41,56%
4 бали	Марія Б.	Святослав Д.	4,55%
5 балів	-	-	0%

Проаналізувавши отримані результати даної методики, ми дійшли висновку, що це завдання стало для дітей найбільш складним у виконанні, оскільки результати відповідей у дітей значно гірші за два попередні методи діагностики. Розвиток творчого мислення, уяви та оригінальності у молодших школярів вищий, ніж уміння виділяти образи на основі не домальованих фігур та показувати нові ідеї. Порівняльні результати різних методик діагностики показують, що об'єктивно у більшості дітей слабо розвинені творчі здібності, особливо в експериментальній групі, оскільки вміння висувати нові ідеї є одним

із провідних показників у розвитку творчих здібностей.

У результаті високий рівень експериментальної групи – 9,08%, в контрольної групи – 9,08%; середній рівень в експериментальній групі – 45,46%, у контрольній групі – 81,84%, низький рівень у експериментальній групі – 45,46%, у контрольній групі – 9,08%.

Проведення творчого завдання «Покажи як рухається, як говорить» показали результати, представлені малюнку 2.

Отримані результати показали, що в дітей віком слабо розвинені рухові навички, як способи зображення знайомих предметів і образів, і навіть школярі їх погано описують через власні уявлення. В результаті вийшло, що низький рівень в експериментальній групі 54,55%, в контрольній групі - 18,17%; середній рівень у експериментальній групі – 45,45%, у контрольній групі – 54,55%; високий рівень у експериментальній групі – 0%, у контрольній групі – 27,28%.

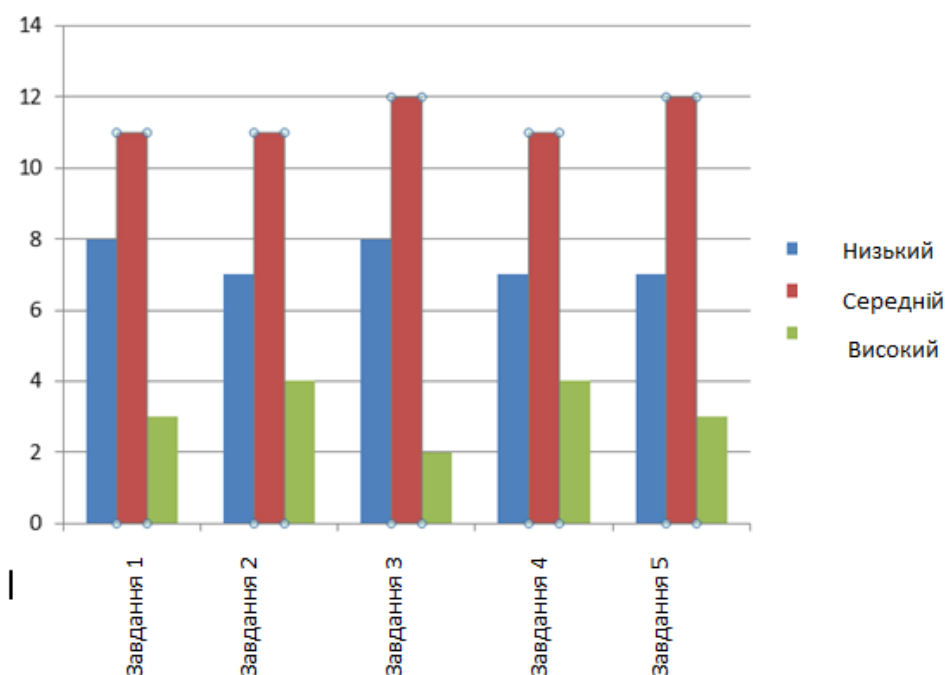

Рисунок 2 - Результати творчого завдання «Покажи, як рухається, як говорить» на констатуючому етапі

Останній метод дослідження – опитувальник для батьків учнів з вивчення

потенційних творчих здібностей. Через війну проведення опитування ми отримали такі результати, подані у таблиці 3.

Таблиця 3 – Результати відповідей опитувальника для батьків учнів на констатуючому етапі

№	0 балів	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
1	2	4	4	7	2	2
2	2	3	5	7	3	1
3	6	6	3	8	2	2
4	0	5	5	8	3	1
5	0	5	5	7	3	1
6	1	5	5	6	3	1
7	2	4	4	7	3	1
8	0	4	4	7	2	2
9	2	5	5	6	3	1
10	2	5	5	7	2	2
11	2	5	5	7	2	2
12	1	4	4	7	3	1
13	2	5	5	7	3	1
14	0	5	5	8	3	1
15	1	3	3	8	2	2
16	0	4	4	7	2	2
17	2	4	4	7	3	1

Отримані результати опитувальника показали, що низьким рівнем потенційних здібностей у експериментальній групі мають 36,37% молодших школярів, у контрольній групі – 9,08%; середній рівень у експериментальній групі – 54,55%, а контрольній групі – 63,66%; високий рівень експериментальної групі – 9,08%, у контрольній групі 27,26%.

Результати дослідження контрольної та експериментальної групи ми представили на малюнку 3.

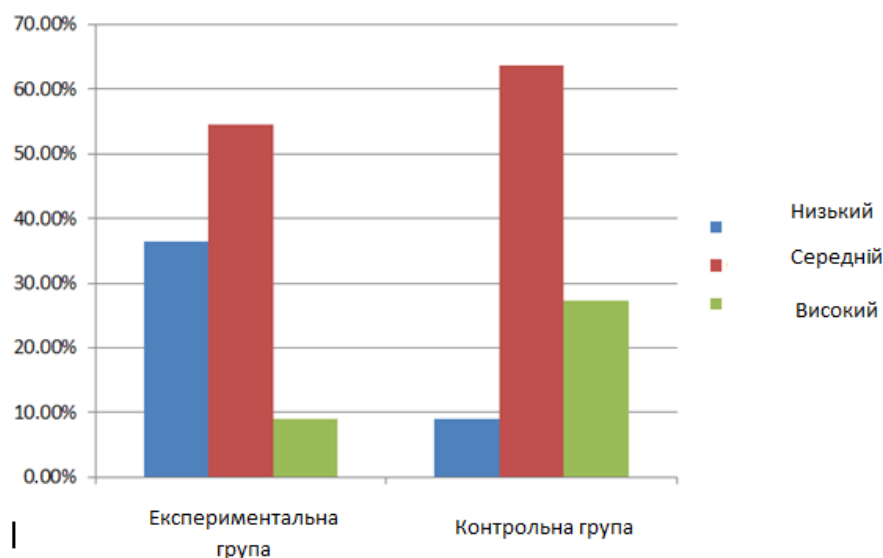

Рисунок 3 – Результати діагностичного дослідження на констатуючому етапі

Виходячи з отриманих результатів ми можемо зробити висновок, що в експериментальній та контрольній групах творчі здібності розвинені неоднаково. В експериментальній групі у дітей рівень нижчий, ніж у контрольній групі. Однак у обох групах загальні показники розвитку творчих здібностей перебувають на середньому рівні. Це означає, що діти здатні відтворювати образи, створювати нові ідеї, шукати способи відтворення. Але образи мають недосконалий вигляд, ідеї мізерні, немає розгорнутого пояснення своїх фантазій та уявлень.

В результаті проведеного аналізу діагностичного експерименту ми отримали основу проведення в експериментальній групі комплексу завдань з розвитку творчих здібностей молодших школярів.

3.2 Розробка та особливості впровадження в освітній процес комплексу завдань та вправ щодо розвитку творчих здібностей

У зв'язку з високими вимогами, які сьогодні ставляться суспільством і державою до особистості, зростає актуальність формування творчої індивідуальності, здатної швидко адаптуватися до змін навколишнього

середовища, генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні підходи до вирішення проблем. Така особистість має володіти гнучким, продуктивним мисленням, здатністю створювати оригінальні образи, демонструвати уяву, нестандартність та креативність.

Для того щоб розвивати творчий потенціал особистості, необхідно якомога раніше створювати спеціально організовані педагогічні умови, що сприятимуть активному формуванню відповідних здібностей. Молодший шкільний вік вважається особливо чутливим періодом для розвитку креативності. Саме в цей час діти виявляють інтерес до дослідницької діяльності, експериментів, що забезпечує розвиток нестандартного мислення та сприйняття навколишнього світу. Такі підходи є основою формування творчих здібностей, які відзначаються оригінальністю та унікальністю.

На сучасному етапі дедалі більше педагогів розглядають процес навчання не лише як засіб передачі знань, а як важливий механізм розвитку уяви, спостережливості, інтелектуальної активності й самосвідомості дитини. Тому цей педагогічний проєкт орієнтований на створення оптимального середовища шляхом впровадження спеціальної системи завдань і вправ, що сприяють формуванню фантазії, креативності, уяви та оригінального мислення.

Мета проєкту: стимулювати розвиток творчого мислення учнів молодшого шкільного віку через цілісну систему вправ і завдань, спрямованих на виявлення та поглиблення їхніх творчих здібностей.

Завдання:

1. Активізувати творчий потенціал молодших школярів.
2. Формувати інтерес до виконання нестандартних завдань у процесі навчання та в позаурочний час.
3. Створювати умови для розвитку уяви, фантазії, оригінального мислення.
4. Навчати учнів самостійно описувати свої ідеї в усній, письмовій та продуктивній формі.

5. Розвивати пізнавальну активність, спостережливість, допитливість у процесі творчої діяльності.

Принципи реалізації проєкту:

- принцип доступності, цілісності та єдності навчального процесу;
- принцип створення ситуації успіху, підтримки ініціативності;
- принцип шанобливого ставлення до особистості дитини;
- сприяння реалізації власних ідей дитини;
- підтримка самостійної діяльності;
- розвиток позитивної «Я-концепції» учня;
- урахування індивідуальності й неповторності кожної дитини.

Термін реалізації проєкту: 2 навчальні місяці.

Етапи реалізації проєкту

1. Інформаційний етап

Завдання: ознайомити молодших школярів із поняттям творчості та її видами; сформувати інтерес до творчої діяльності; навчити оцінювати власні здібності.

Зміст: інформування учнів про сутність і значення творчих здібностей, засоби та шляхи їх розвитку.

Форми роботи:

- створення стенду «Мої здібності»;
- проведення класної години «Що таке творчість»;
- бесіда «Для чого потрібні творчі здібності»;
- виготовлення буклетів «Мої творчі здобутки».

2. Навчальний етап

Завдання: організувати систему вправ і завдань, спрямованих на розвиток уяви, мислення, фантазії; формувати вміння передавати власні ідеї словесно та в образотворчій формі.

Зміст: проведення занять з використанням творчих вправ під час уроків та в домашній роботі.

Приклади методів і завдань:

- На уроках математики: логічні задачі із сірниками, ігри з геометричними фігурами («Збери квадрат», «Розріж і склади»), лабіринти, просторові орієнтири.
- На уроках української мови: «Придумай історію за малюнком», асоціативні ігри, вправи на складання рим, побудову слів і речень, мовні ігри.
- На уроках «Я досліджую світ»: міні-дослідження, створення колажів, написання коротких доповідей, екологічні вікторини, робота з «Червоною книгою».
- На уроках читання: складання казок, віршів, створення книжок із ілюстраціями, переказ відомих творів на сучасний лад, читання прислів'їв, приказок, скоромовок.

Універсальні прийоми роботи:

- постановка творчих проблемних запитань;
- застосування методів креативного мислення;
- розвиток емпатійного мислення;
- образне бачення та емоційне сприйняття;
- евристичні спостереження через дослідження.

3. Діяльнісний етап

Завдання: створити середовище для самореалізації учнів у творчій діяльності; формувати ініціативність, підтримувати інтерес до створення нового.

Зміст: організація позакласної творчої роботи: проєкти, виступи, дослідження, участь у заходах, додаткове навчання.

Форми реалізації:

- творчі проєкти («Моя професія», «Школа майбутнього», «Мої таланти» тощо);
- творчі години («Таланти нашого класу», «Казка оживає»);
- участь у конкурсах («Найкраща стіннівка», «Найкреативніший клас»);
- індивідуальні міні-дослідження;

- фантазійні уроки («Якби я був супергероєм», «Як зміниться світ через 10 років»);
- створення класної газети (2 рази на місяць), де діти самостійно готують матеріали, ілюстрації, тексти під керівництвом вчителя.

Очікувані результати реалізації проєкту:

- розвиток креативності, уяви, оригінального мислення;
- підвищення зацікавленості у навчанні;
- ініціативність у творчій і громадській діяльності;
- активна участь у дослідженнях і проєктах;
- здатність описувати та оформлювати власні ідеї в словесній та практичній формах;
- уміння знаходити нові підходи до виконання завдань;
- розвиток навичок саморефлексії та оцінки як власної, так і чужої творчості.

Висновок: запропонований педагогічний проєкт може стати ефективним засобом розвитку творчих здібностей, мислення та фантазії в молодших школярів. Його реалізація дозволить дитині не лише виявити індивідуальність, а й навчитися створювати нові ідеї та втілювати їх у життя.

3.3 Визначення рівня ефективності виконаної роботи з розробки проєкту розвитку творчих здібностей молодших школярів

Для оцінки ефективності розвитку творчих здібностей молодших школярів шляхом систематичного виконання завдань та підтвердження гіпотези дослідження, ми провели повторний діагностичний експеримент. В експерименті взяли участь ті ж групи учнів, що й у констатувальному експерименті.

Мета дослідження: вивчення ефективності виконаної роботи з дітьми експериментальної групи на підставі порівняльних результатів із контрольною групою.

Завдання:

1. Знову провести діагностичне дослідження в експериментальній та контрольній групах.
2. Отримані результати апробувати та проаналізувати.
3. Провести порівняльний аналіз двох етапів дослідження.
4. Для отримання найбільш об'єктивних результатів ми використовували ті ж діагностичні методи, що й на констатувальному етапі. Отримані результати ми проаналізували нижче.

1. Методика оцінки складеної дитиною казки. Провівши дослідження, ми виявили такі результати, представлені в таблиці 4.

Отримані результати показали, що рівень розвитку уяви і оригінальності піднявся в обох групах, проте в експериментальній групі відповіді більшості дітей стали оцінюватися вище контрольної.

Таблиця 4 - Результати методики оцінки написаної казки на контрольному етапі

Бали	Імена школярів		Підсумковий результат
	Експериментальна група	Контрольна група	
0 балів	-	-	0%
1 бал	-	-	0%
2 бали	Костя Ш., Данієль М., Софія Г., Мілана М.	Іван М.	18,17%
3 бали	Каміла Т., Роман Л.	Соломія Р. Гліб У., Софія Т.	36,38%
4 бали	Аліса Е., Уляна Г., Христина П.	Алла С., Міша Д., Ілля В., Валерія Л. Аліса К., Микита М.	27,28%
5 балів	Марія Б.	Святослав Д.	18,17%

2. Тест на творче мислення дав нам такі результати, представлені малюнку 4, де представлені загальні бали кожної обстежуваної групи за

виконане завдання.

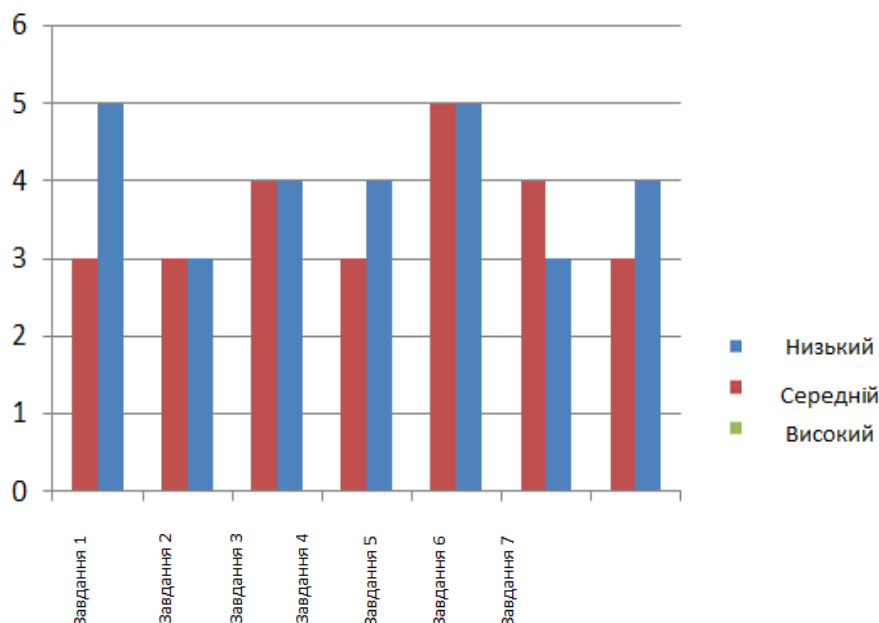

Рисунок 4. Результати тесту творче мислення на контрольному етапі

Результати контрольного етапу показали, що у дітей експериментальної групи підвищився рівень розвитку творчого мислення. В контрольній групі результати практично не змінилися.

Тест-завдання «Домалюй фігури» на контрольному етапі дало нам наступні етапи, подані в таблиці 5.

Таблиця 5 - Результати тест-завдання «Домалюй фігури» на контрольному етапі

Бали	Імена школярів		Підсумковий результат
	Експериментальна група	Контрольна група	
0 балів	-	-	0%
1 бал	Костя Ш., Данієль М., Софія Г., Мілана М.	Іван М.	9,08%
2 бали	Каміла Т., Роман Л.	Соломія Р. Гліб У., Софія Т.,	13,66%
3 бали	Аліса Е., Уляна Г., Христина П.	Алла С., Міша Д., Ілля В., Валерія Л. Аліса К., Микита М.	36,37%

Бали	Імена школярів		Підсумковий результат
	Експериментальна група	Контрольна група	
4 бали	Марія Б.	Святослав Д.	18,17%
5 балів	-	-	22,72%

Результати контрольного експерименту показали, що рівень розвитку ідейності через створення оригінальних образів в експериментальній групі підвищився, у контрольній групі залишилися такі самі відповіді.

Низький рівень розвитку в експериментальній групі – 9,08%, у контрольній – 9,08%; середній рівень у експериментальній групі – 27,28%, у контрольній групі – 72,75%;

Результати творчого завдання «Покажи, як рухається, як говорить» ми подали на рисунку 5, де розглянули загальні відповіді кожної групи з балів у всіх виконаних завданнях.

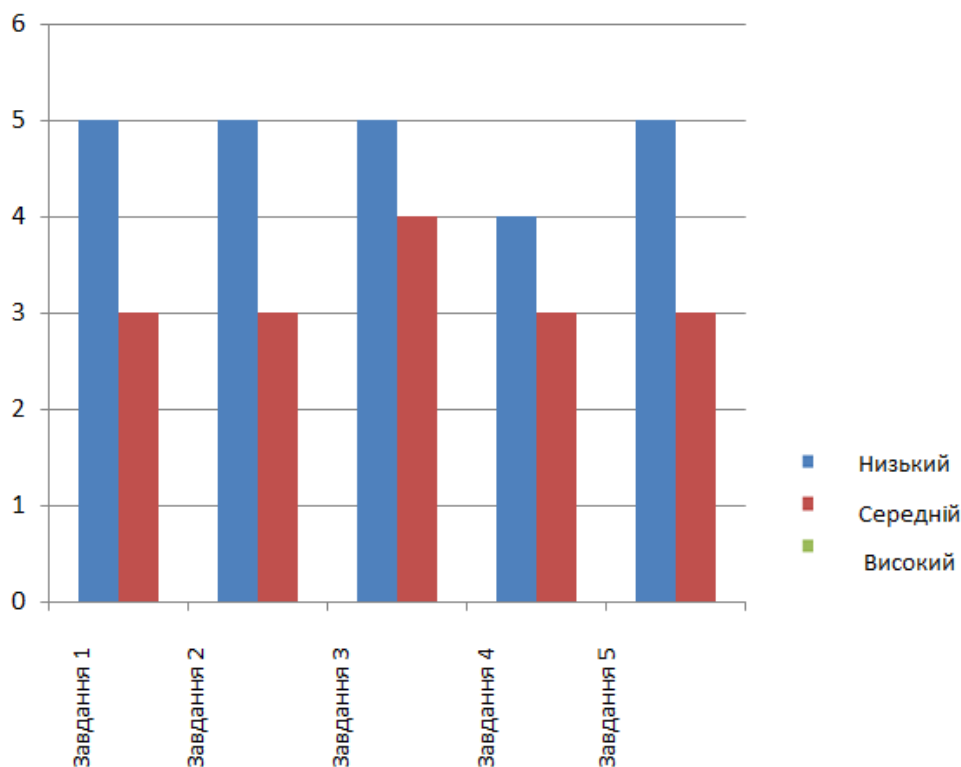

Рисунок 5. Результати творчого завдання «Покажи, як рухається, як говорить» на контрольному етапі

Результати показали, що контрольна група не змінила своїх показників, а експериментальна підвищила рівень розвитку образів і їх опису. групі – 27,28%.

Результати показали, що рівень розвитку в експериментальній групі з образного зображення та опису дій зріс на 50%, тому що на констатуючому етапі у молодших школярів високий рівень розвитку був на 0%.

3. Опитувальник для батьків учнів показав такі результати, які ми представили у таблиці 6.

Таблиця 6 – Результати відповідей опитувальника для батьків учнів

№	0 балів	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
1	0	0	3	8	6	5
2	1	1	3	8	4	5
3	0	1	3	7	6	5
4	0	0	2	8	6	5
5	0	2	3	7	6	4
6	0	2	2	9	5	6
7	1	1	2	7	6	5
8	0	2	3	7	6	4
9	1	0	3	6	6	6
10	1	2	3	7	5	4
11	1	2	3	8	4	4
12	0	1	1	8	6	6
13	0	2	2	7	6	5
14	0	0	1	8	7	6
15	0	0	1	9	6	6
16	0	2	2	9	5	4
17	1	1	1	8	6	5

Результати опитувальника показали, що низький рівень розвитку в експериментальній групі - 9,08%, у контрольній групі - 9,08%, середній рівень - в

експериментальній групі -36,37%, в контрольній групі - 63,66%;

Результати дослідження на контрольному етапі показали, що рівень розвитку творчих здібностей у молодших школярів в експериментальній групі збільшився з середнього на високий рівень.

Порівняльні результати констатуючого та контрольного експериментів представлені на рисунку 6, де ми порівнюємо результати високого рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів.

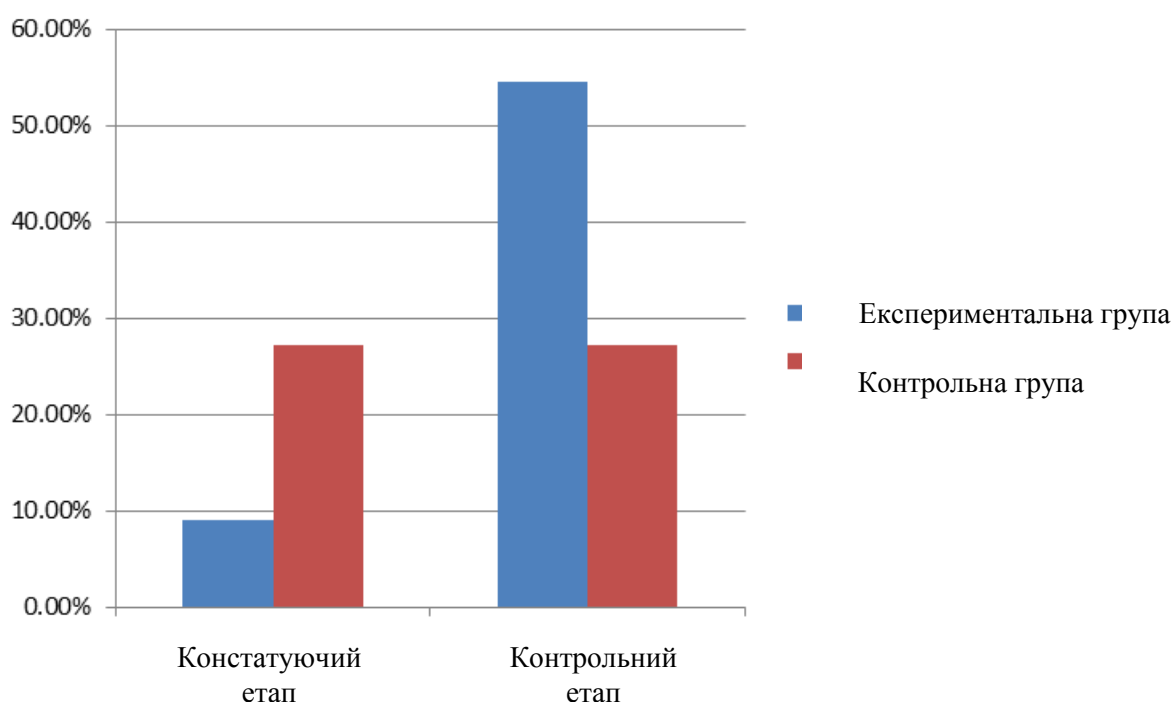

Рисунок 6. Результати діагностичного дослідження на контрольному етапі

Отримані результати дають нам обґрунтування підтвердити ефективність виконаної роботи з розвитку творчих здібностей молодших школярів через систему завдань та вправ.

Реалізація проекту допомогла нам підтвердити гіпотезу дослідження, що систематична, цілеспрямована робота з виконання спеціальних творчих завдань молодшими школярами під час уроків та у вільний час створить ефективні умови у розвиток творчого потенціалу.

Висновок до 3 розділу

В 3 розділі ми провели практичне дослідження, яке будувалося на реалізації трьох експериментів.

Констатуючий експеримент дозволив нам розділити 3 «а» клас на експериментальну та контрольну групу. Методи дослідження допомогли нам визначити, що розвиток творчих здібностей в обох групах перебуває на середньому рівні.

На підставі проведеного діагностичного дослідження ми створили та реалізували проєкт, спрямований на вирішення проблем у розвитку творчого потенціалу молодших школярів. Проєкт ділився на три етапи.

Навчальний етап передбачав включення спеціальної системи завдань та вправ під час уроків та у процесі вирішення домашнього завдання.

Після реалізації проєкту ми провели повторне діагностичне дослідження на контрольному етапі, де виявили, в експериментальній групі рівень розвитку творчих здібностей підвищився до високого, а контрольній групі він залишився незмінним.

Отримані результати двох досліджень підтвердили ефективність виконаної роботи на формуючому етапі та підтвердили гіпотезу дослідження.

Висновки

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема розвитку творчої активності молодших школярів є актуальною в контексті сучасної освіти. Творча активність розглядається як інтегральна характеристика особистості, що виявляється у здатності до самостійного мислення, оригінального підходу до вирішення завдань, ініціативності та прагнення до пізнання нового.

Було уточнено зміст ключових понять дослідження: «творча активність» — як здатність і готовність учня виявляти креативність у процесі пізнання та діяльності; «творчі здібності» — як індивідуальні якості, що забезпечують можливість створення нових ідей; «педагогічні умови» — як сукупність організаційних, методичних та мотиваційних чинників, які створюють сприятливе освітнє середовище для активізації творчості.

У процесі дослідження визначено вікові особливості молодших школярів, що впливають на формування творчої активності, зокрема: емоційна вразливість, висока пізнавальна активність, потреба у самовираженні, здатність до уяви та фантазії, а також значна роль дорослого у мотиваційному супроводі.

Сформульовано та обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють розвитку творчої активності учнів початкових класів:

- використання завдань відкритого типу, які передбачають варіативність розв'язання;
- створення ситуацій успіху та підтримки індивідуальної ініціативи;
- організація навчання на основі діалогу, уявних ситуацій, творчих ігор і вправ;
- застосування інтегрованих підходів та міжпредметних зв'язків.

Розроблена й апробована методика розвитку творчої активності, яка включає систему дидактичних засобів, вправ, завдань та педагогічних прийомів, спрямованих на стимулювання креативного мислення, фантазії,

нестандартного підходу до розв'язання навчальних завдань.

Педагогічний експеримент підтвердив ефективність запропонованих умов: спостерігалось підвищення рівня прояву творчої активності, зростання самостійності учнів, збільшення кількості оригінальних рішень у навчальних ситуаціях.

На основі отриманих результатів сформульовано практичні рекомендації для вчителів, зокрема щодо створення розвивального освітнього середовища, використання інноваційних методів і прийомів, спрямованих на розвиток у дітей уяви, фантазії, нестандартного мислення та пізнавального інтересу. У результаті проведеного аналізу науково-теоретичної літератури у першому розділі дослідження було визначено особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів. Творчі здібності необхідно формувати насамперед молодшого шкільного віку, оскільки вони багато в чому визначають ефективність процесу навчання.

Завдяки творчим здібностям молодший школяр навчається шукати нестандартні шляхи вирішення проблем, розвивати самостійність, ініціативність, гнучкість.

Творчі завдання під час уроків у початкових класах здатні вирішувати приватні завдання і є засобом зняття стресу, напруженості, рефлексії. Це дало нам підставу провести практичне дослідження.

У ході експерименту на констатуючому етапі було виявлено, що учні 3 «а» класу мають низький рівень здібностей в експериментальній групі 36,37%, молодших школярів у контрольній групі – 9,08%; середній рівень у експериментальній групі – 54,55%, у контрольній групі – 63,66%; високий рівень у експериментальній групі – 9,08%, у контрольній групі – 27,26%.

Отримані результати дали нам обґрунтування розробити та провести проект, спрямований на підвищення рівня розвитку творчих здібностей під час уроків з експериментальною групою.

Проект реалізовувався у 3 етапи:

1. Інформаційний, де дітям давалася інформація про творчі здібності,

види, значень та способи формувань.

2. Навчальний, де були впроваджені вправи на кожний предмет розвитку творчих здібностей.

3. Діяльнісний, який мав на увазі роботу, як у процесі навчання, як і у вільний час, найчастіше у колективній формі.

В результаті проведення контрольного етапу було отримано такі етапи: низький рівень розвитку в експериментальній групі – 9,08%, у контрольній групі – 9,08%; середній рівень у експериментальній групі – 36,37%, у контрольній групі – 63,66%; високий рівень у експериментальній групі – 54,55%, у контрольній групі – 27,26%.

Таким чином, експериментальна група після реалізації проєкту підвищила рівень творчих здібностей, а контрольна залишилася на місці розвитку. Це підтверджує нашу гіпотезу дослідження.

Виходячи з проведеного дослідження, мету вивчено, а завдання вирішено.

Список використаної літератури

1. Антипець В. П. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів як основи креативної особистості. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Чернігів: ЧНПУ, 2015. Вип. 125. С. 279-282.
2. Бабакіна О. О. Виховання творчої особистості учнів початкової школи шляхом використання інтерактивних технологій. Наукові записки кафедри педагогіки. Київ: Шкільний світ, 2013. Вип. 31. С. 21-27.
3. Бібік Н. М. Нова українська школа: poradnik для вчителя. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
4. Білик Т. С. Творчі здібності молодших школярів засобами ігрових технологій. Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. С. 316-320.
5. Бондар Л. В. О. Сухомлинський про розвиток творчих здібностей учнів початкової школи. Рідна школа. Київ: Академвидав, 2013. № 8-9. С. 25-27.
6. Бондар Ю. В. Аксіологічний підхід у формуванні творчої особистості молодшого школяра. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 18-19 червня 2020 р.). Тернопіль : Вектор. 2020. С. 117–119.
7. Бондар Ю. Педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. № 34 (1). С. 220–225.
8. Бондаренко Ю. І. Розвиток літературно-творчих здібностей школярів на основі жанрового та структурно-стильового шляхів аналізу. Слобожанський науковий вісник. 2023. № 2. С. 44–49.
9. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цьому навчати: науково-методичний посібник. Харків: Книгоспілка, 2017. 190 с.
10. Гевко О. Педагогічні умови формування творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. Молодь і ринок. 2019. № 12 (79). С. 95–100.

11. Гірний О. І., Савчин М.М. Проблема творчості у навчанні. Педагогіка і психологія. Хмельницький: ХНУ, 2014. № 1. С. 51-56.
12. Гнатюк О. Розвиток творчих здібностей здобувачів початкової освіти в сучасних умовах навчання: психологічний аспект. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732842/1/Текст.pdf>
13. Горбушко Т. Г. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. Початкове навчання та виховання. Київ: Академвидав, 2013. № 35-36. С. 15-22.
14. Іванова В. Діагностика розвитку творчого мислення у дошкільному та молодшому шкільному віці. Київ: Академія, 2010. №2. С. 218.
15. Іщенко Н. В., Гордієнко Т. В. Творчі здібності молодших школярів. Бердянськ: БДПУ, 2018. Ч. 1. С. 134-136.
16. Калюжна Ю. І., Яновська Т. А. Особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів. Наука і освіта. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. № 6. С. 61-66.
17. Кельнер С. С. Шляхи розвитку творчих здібностей учнів. Усе для роботи. Луцьк: Луцький педагогічний коледж, 2015. № 15-16. С. 38-55.
18. Ковальова В. І. Творча майстерня. Становлення та розвиток творчої особистості молодшого школяра. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 187 с
19. Кузьма-Качур М. І., Горват М. В., Сігетій К. І. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. Київ: Академія, 2019. 123 с.
20. Кульчицька О. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей / О.Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 42-45.
21. Кучерявий І. Т., Клепіков О. І. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2020. 288 с.
22. Лоюк О.В. Теорія і практика розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. Умань: Візаві, 2016. С. 162-184.
23. Музика О. Л. Розвиток здібностей і розвиток особистості / О.Л.Музика // Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – С. 31-42.

24. Павелків Р. В. Вікова психологія: [підручник] / Р.В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.

25. Павленко В. В. Педагогічні умови для розвитку креативності учнів у сучасному педагогічному процесі. Проблеми освіти: збірник наукових праць. 2018. № 88 (2). С. 138–148.

26. Павленко В.В. Педагогічні умови для розвитку креативності учнів у сучасному педагогічному процесі. Проблеми освіти: збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Нілон-ЛТД», 2018. №88. С. 10.

27. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів: [монографія] / за ред. проф. О.Є. Антонової. – Житомир, 2017. – 158 с.

28. Павленко Г. І., Курліщук І. І. Особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами мистецтва в сучасній загальноосвітній школі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 70 (3). С. 89–93.

29. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [Н.О. Гончарова, Ю.Л. Горбенко, Ю.І. Калюжна, В.А. Лавріненко, М.М. Мельничук, О.Г. Мирошник, Н.М. Мишко, В.Ф. Моргун, Л.Г. Перетятко, М.М. Рева, К.В. Седих, М.М. Тесленко, І.Г. Тітов, Т.Є. Тітова, А.С. Харченко, Н.О. Чайкіна, Т.А. Яновська] ; за ред. К.В. Седих. – Полтава : Астроя, 2018. – 342 с

30. Романовська Д. Регуляція творчої діяльності учня: створення адекватних умов для розвитку творчої особистості / Д. Романовська // Психолог. – 2006. – № 11. – С. 11-15.

31. Роменець В.А. Психологія творчості: Навч.посібник. 2-ге вид., доп. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.

32. Савчин М. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академія, 2017. 193 с

33. Садова С. Креативність і лідерство як визначальні здібності підлітків. Психологічні виміри культури, економіки, управління. 2016. №8. С. 52.

34. Сисоєва С.О. Творчий розвиток учнів у контексті особистісно орієнтованого навчання / С. О. Сисоєва // Гуманітарні науки. – 2001. – № 1. – С. 110-118

35. Стратегії творчої діяльності: школа В.О.Моляко / За загальною редакцією В.О. Моляко. – К.: «Освіта України», 2008. – 702 с.

36. Товканець Г. В., Сідор Ю. І. Освітнє середовище початкової школи у формуванні ціннісних орієнтацій молодших школярів. Освіта і наука. 2023. № 2(35). С. 253–260.

37. Турбар Т. В., Пасько Т. Ю. Особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів. Педагогічні науки: теорія та практика. 2023. № 3. С. 103–108.

38. Холковська І.Л. Методика виховної роботи з обдарованими дітьми / І.Л. Холковська. - Вінниця: Нілан, 2018. – 150 с.

39. Хупавцева Н. О. Актуальні проблеми дослідження творчого мислення особистості / Н. О. Хупавцева // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / [за ред. В. О. Моляко]. – Т. 12. – Вип. 7. – Житомир: Видво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 289-296.

40. Хупавцева Н. О. Актуальні проблеми дослідження творчого мислення особистості / Н. О. Хупавцева // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / [за ред. В. О. Моляко]. – Т. 12. – Вип. 7. – Житомир: Видво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 289-296.

Додаток А

Методика оцінки написаної казки дитиною

Інструкція

Школярам пропонується вигадати свою казку, якої раніше не існувало. Результати оцінюються за п'ятибальною шкалою з урахуванням продуктивності та оригінальності.

Визначення оцінки:

- 0 балів – дитина відмовилася від завдання або переказала знайому казку
- 1 бал – дитина переказала знайому казку, але змогла внести до неї нових героїв та подій.
- 2 бала – дитина змогла внести до знайомої казки більше половини новизни.
- 3 бала - дитина склав власну казку і взяв деякі елементи зі знайомих йому.
- 4 бала - дитина повністю склав нову казку, несхожу ні на яку, але зміг викласти її тільки схематично.
- 5 балів – дитина змогла скласти оригінальну казку і виклала її розгорнуто.

Додаток Б**Тест на творче мислення П. Торренса**

Необхідні матеріали: картки із різними зображеннями. Інструкція: тести складаються із трьох завдань. На кожне завдання виділяють 10 хвилин.

Завдання 1 «Намалюй картинку»

Передбачається використання тестової фігури як відправного пункту створення картинки. Допускається доповнення малюнку новими деталями.

На завершення, учням потрібно придумати назву для своїх картинок.

Завдання 2 «Незавершені фігури»

Дітям потрібно домалювати 10 різних незакінчених фігур і виділити, на що вони можуть бути схожі. Під час виконання завдання школярів потрібно орієнтувати створення оригінальних зображень. По завершенню, учні повинні дати назву кожній картинці.

Завдання 3 «Повторювані фігури»

Дане завдання схоже на завдання 2, проте всі фігури тут однакові. Складність у тому, щоб уникнути створення однакових постатей. Критерії оцінки:

- продуктивність
- гнучкість
- оригінальність

Додаток В**Домалюй фігуру**

Матеріали: картинки із незакінченими зображеннями.

Інструкція: учні повинні домалювати фігуру так, щоб вийшла якась картинка.

Критерії оцінювання:

0 балів - відмова від виконання завдання.

1 бал – відсутність ініціативи та інтересу у виконанні завдання, є однакова асоціативність образів.

2 бала – є головний образ без промальовування деталей.

3 бали - намальовані картинки мають основні образи з проявом 1-2 елементів.

4 бала – у намальованих картинках видно закінчені образи та деталізація, дитина називає та описує, що вона намалювала.

5 балів – намальовані картинки відрізняються оригінальністю, закінченістю, помітна головна ідея, деталізація елементів, супроводжується усним поясненням.

Додаток Г**Творче завдання «Покажи, як рухається, як говорить»**

Методика: дитині пропонується відкривати по черзі картинки, на яких зображені одухотворені та неживі предмети. Завдання дитини зобразити рух предмета, придумати, як він каже, якою мовою, з якою манерою і т.д.

Критерії оцінювання:

Високий рівень – виразний показ досить влучного образу. Середній рівень – тільки деякі елементи від образу, без виразного показу;

Низький рівень – образ не сприймається, образотворчість відсутня.

Додаток Д

Опитувальник для батьків та педагогів

Інструкція: батькам школярів пропонується відповісти на питання опитувальника, поставивши бали від 0 до 5

№	Особливості дитини	1	2	3	4	5
1	Виявляє велику допитливість щодо різних предметів, явищ, подій. Задає безліч питань, у тому числі «чому?», «навіщо?», «чому?»					
2	Задає багато «розумних» питань про те, що зазвичай маленьких дітей не цікавить					
3	Точно, правильно використовує багато слів у своїй мові					
4	Виявляє здатність до дуже докладного оповідання чи переказу історій, фактів					
5	Може вести «інтелектуальні» розмови з іншими дітьми, дорослими					
6	Схильний до серйозних роздумів, цікавиться складними, глобальними проблемами (наприклад, може розмірковувати про життя і смерть та ін.)					
7	Легко справляється із загадками і може їх вигадувати					
8	Розуміє складні (для його віку) визначення, стосунки. Знаходить спільне у предметах, явищах, навіть якщо це очевидно. Демонструє абстрактне мислення					
9	Легко справляється з рахунком. Простими арифметичними діями					
10	Розуміє значення чисел від 1 до 10					
11	Розуміє значення та способи використання схем, карт краще, ніж його ровесники					
12	Виявляє великий інтерес до годинника. Календарям, може зрозуміти їх функції					
13	Виявляє велике бажання вчитися – набувати нові знання, навички					
14	Виявляє здатність до концентрації. Збереженню уваги протягом великого періоду часу, ніж його однолітки					
15	Легко схоплює і утримує велика кількість інформації. Запам'ятовує більше деталей, ніж інші діти					
16	Виявляє гостру спостережливість					
17	Виявляє обдарованість в області музики, малювання, ритміки та інших галузях мистецтва					